

II LIIKKEELLELÄHTÖ, jossa kerrotaan toiminnan käynnistymisestä ja alkuvaiheista

3. TSL PERUSTETAAN

Edellä olevasta havaitaan, miten laajasti oli vanhan, yhtenäisen työväenliikkeen aikana tehty erilaisia yrityksiä esimerkiksi juuri kuohuvan vuoden 1917 kuluessa saada aikaan työväen omaa, aikaisempia muotoja laaja-alaisempaa ja järjestelmällisempää sivistys-, valistus-, koulutus- ja opetustoimintaa. Ulkoiset olosuhteet eivät kuitenkaan olleet suotuisia, eivätkä ilmeisesti myöskään omat siihenastiset kokemukset riittäneet edellytyksiksi. Kevät 1918 romahdutti sitten väistämättä kaikki yritykset.

Muiden edellytysten lisäksi näyttää puuttuneen sellainen työväenliikkeen oma sisäinen, erityinen tarpeiden ja tavoitteiden määrittely, joka olisi voinut auttaa hankkeen alkuun. Jotain tietoa oli jo saatu ruotsinmaalaisista ABF-kokemuksista, mutta siellä naapurimaassa yhteiskunnallinen tilanne oli paljonkin erilainen, ja lisäksi myös esimerkiksi cirkel-sanan historiallinen, syvällinen merkitys ja sisältö oli ehkä hieman toinen, juuretkin ajallisesti kaukaisemmat.

”Punainen varjo...”

Kevään 1918 sisällissota jälkiseurauksineen merkitsi ankaraa vastakohtaa ja jyrkkää katkosta melkein pä kaikkeen sotaan edeltäneeseen. Työväestö ja varsinkin työväenliikkeen aktiiviset jäsenet tunsivat joutuneensa toisen luokan kansalaisiksi valkoisen Suomen hehkuttaessa voittoa. Perinteinen työväenliike jakautui lisäksi sodan kuukausien yhtenä seurauksena syvästi kahtia tai jopa kolmeen suuntaukseen. Työväenliikkeen eri ryhmittymien toimintaedellytykset vaikeutuvivat valkoisessa Suomessa nopeasti ja osin myös hyvin pitkäksi aikaa. Koko kansakuntaan iskeytyi syvä juopa, kuin järven jäähän railo, jota oli hyvin vaikeaa ylittää.

Kauaksi tuntui jääneen se vain runsaan parinkymmenen vuoden takainen aika, suhteellisen sovinnollinen vaihe, jolloin työväenasian edistäminen oli laajalti yhteiskunnassa hyväksyttyä ja kannatettua teollistumisen edetessä moninaisine seurauksineen. Mitä olisi nyt edessä vaikkapa kahden vuosikymmenen päässä, sitä ei kukaan osannut sanoa.

Väkivaltaisen jakautumisen keskellä olivat maltillisen työväenliikkeen ja vastaavasti maltillisen porvariston jäsenet joutuneet katsomaan tapahtumien kulkua surullisina ja voimattomina, kykenemättä enää vaikuttamaan verenvuodatuksen konfliktin kärjistytyä. Pitkälle 1920- ja vielä 1930-luvulle jakautuminen sai käytevoimaansa edelleen eläneistä koston ja katkeruuden tunnelmista, molemmin puolin, aatesuuntien äärihaluilla hyvinkin jyrkkinä.

Jakautumisen yhtenä näkyvänä osoituksena olivat paikalliset suojeluskunnat, kodinturvajoukot, kuten Henrik Meinander on niitä hieman pehmeästi luonnehtinut. Niillä oli huomattavia asevarastoja, mutta ongelmalliseksi muodostui se, ettei niillä ollut mitään selkeää suhdetta

valtiovaltaan.¹ Suojeluskuntien, lottien ja suojeluskuntalaisten toiminnan sekä aseiden piippujen suunta oli kuitenkin selvä.

Seppo Hentilä on hieman kärjistäen todennut, että valkoisen Suomen instituutioiden ”esimerkiksi suojeluskuntien, lapuanliikkeen tai politisoituneen oikeudenkäytön myötä sisällissota tavallaan jatkui; se vahvisti vanhoja traumoja ja synnytti uusia”.² Työväestöä tarkkailtiin tiiviisti ja epäluuloisesti. Marko Tikka on kuvannut, että ”punainen varjo säilyi tämän väestönsosan yllä vahvana 1930-luvun jälkipuoliskolle saakka”. Suojeluskunnissa oli erityisiä tiedusteluosastoja ja valkoisella armeijalla omia piiritason vakoiluosastoja, joiden tehtävänä oli tarkkailla etenkin työväen järjestölliseen toimintaan osallistuvia. Mielenkiintoa kohdistui etenkin entisiin punaisten tukijoihin ja myöhemmin varsinkin maanalaisessa kommunistisessa toiminnassa olleisiin. Poliisilla ja elokuussa 1919 muodostetulla Etsivällä keskuspoliisilla (EK) oli omat tehtävänsä. Nimiluetteloita ja kortistoja koottiin monen tahon yhteistyönä.³

Pelkästään aseellisen väkivallan käyttö, joka oli ryöstäytynyt ennen kokemattoman laajaksi ja järjestäytyneen työväenliikkeen kaikelle siihenastiselle toiminnalle periaatteellisesti vastakkaiseksi, pakotti miettimään tilannetta ja tulevaisuutta vakavasti. Eikä työväenliike ollut ainoa, joka joutui katsomaan itseään peilistä. Avoimen väkivallan käyttö ja erityisesti laajoihin, oman maan kansalaisten kostoteloituksiin sekä rangaistuksiin ryhtyminen muutti hätkähdyttävästi myös voittanutta puolta, porvarillista Suomea.

Tunteet olivat pitkään pinnassa, vereslihalla. Samassa maassa asuttiin, samoilla kylänraiteilla ja kaduilla kuljettiin, niin teloitattajat kuin teloitettujen omaiset ja aatetoveritkin.

Uudelleenarvioinnin aikaa

Sisällissota merkitsi monella tavalla ratkaisevaa sysäystä työväen sivistystyön uudenaikaiseen alkamiseen. Ensinnäkin se pakotti koko liikkeen aatteelliseen ja toiminnalliseen uudelleenarviointiin. Kuten edellä jo havaittiin, tekivät sosialidemokraatit⁴ ja kommunistit⁵ toisistaan tykkäänään

¹ Meinander 2010 s 184.

² Lainaus Hentilä 2018a s 11.

³ Marko Tikka: Tarkkailtu Suomi. Valtiollisesti epäluotettaviin kohdistettu sisäinen valvonta ja tiedonkeruu sisällissodan jälkeisinä vuosina, julkaisussa Valvottu ja kuritettu työläinen. Toim. Leena Enbom, Pete Pesonen, Sami Suodenjoki. Väki voimakas 33. Tampere: THPTS 2020 s 25–45, lainaus s 27.

⁴ Sosialidemokraattisen liikkeen parissa ja eräissä paikallisissa lehdissä käytiin jo loppukevästä 1918 alkaen perusteellista keskustelua aatteellisesta linjasta ja kumouksen ajasta, osin jo ennen varsinaisen järjestötoiminnan elpymistä, ks. Soikkanen 1975 s 316–325.

⁵ SKP liittyi perustajajäsenenä maaliskuussa 1919 Moskovassa muodostettuun Kommunistiseen internationaaliin, Kominterniin, jonka keskeisiin tavoitteisiin kuuluivat proletariaatin diktatuuri ja maailmanvallankumous, ks. Tauno Saarela: Kommunistinen internationaali ja suomalainen kommunismi 1919–1935, teoksessa ”Kallis toveri Stalin!” Komintern ja Suomi. Toim. Natalia Lebedeva, Kimmo Rentola, Tauno Saarela. Helsinki: Edita 2002 (Saarela 2002), s 12. SKP:n toimintaan ja muun muassa kumouksellisiin pyrkimyksiin viitaten Saarela toteaa (s 9): ”Kommunistien aikalaisvastustajat eivät olleet aivan väärässä.” – Teoksessa on myös laaja, hyvin paljastava, osin järkyttävä, suomalaisten ja Kominternin yhteyksistä kertova, esiin tulleiden dokumenttien kokonaisuus.

poikkeavat johtopäätökset punaisten häviöön johtaneesta kumouksesta jo vuoden 1918 kuluessa.⁶

Sotaan johtaneen kehityksen vakavan ja perusteellisen arvioinnin kuluessa korostui sosialidemokraattien keskuudessa voimakas tarve aatteelliseen tien selkeyttämiseen, voisi ehkä sanoa vanhojen mestareiden eli toiminnalle muodon ja suunnan antaneiden, liikettä lähellä olleiden teoreetikkojen kirjoitusten tutkimiseen ja punnintaan. Ei kuitenkaan ollut odotettavissa, että vaikiintuneet työväenopistot tarjoaisivat siihen mahdollisuuden, eivät varsinkaan vuoden 1918 saumakohdan jälkeen.

Toiseksi yhteiskunnan henkisestä kahtiajaosta voittaneisiin valkoisiin ja hävinneisiin punaisiin muodostui seurauksineen hyvin jyrkkä. Se puolestaan pakotti työväestöä tiiviiseen keskinäiseen yhteistyöhön sekä henkilökohtaisella, paikallisella että järjestöllisellä tasolla.

Havainnollinen esimerkki oli urheiluliikkeessä. Suomen Valtakunnan Voimistelu- ja Urheiluliitto (SVUL) erotti syksystä 1918 alkaen keskuudestaan kaikki ne työläisurheiluseurat, joiden jäseniä oli osallistunut sisällissodan tapahtumiin tai jotka seuroina olivat yhtyneet sotaan punaisella puolella. Hyvin lyhyesti ilmaisten seurauksena oli Työväen Urheiluliiton (TUL) perustaminen sunnuntaina tammikuun 26. päivänä 1919 raittiusyhdistys Koiton talolla Helsingissä, Kampin kaupunginosassa.⁷ Omasta maanlaajuisesta liitosta oli haaveiltu jo aiemmin, mutta nyt tuli perustamiseen todella riittävä sysäys. Ajankohta osui kenties sattumalta vuosipäivälle: päivälleen vuotta aiemmin oli iltayöstä nostettu punainen lyhty Helsingin työväentalon torniin.⁸ Tilaisuudessa oli väistämättä muistopäivän tuntua. Moni saattoi tuntea kiukkua ja puristaa nyrkkiä, ajatellessaan lukuisia ajasta poistuneita tai vielä vankeudessa viruvia tovereitaan. Oma liitto oli tärkeä askel eteenpäin. Ja eteenpäin oli nyt mentävä, kaiken jälkeenkin.

Sodan jälkeen oli myös luonnollista, että yhteiskunnassa yleisellä tasolla kärjistynyt kaksijakoisuus näkyi edelleen myös työväen taloudellisessa toiminnassa ja esimerkiksi osuustoimintaliikkeessä.⁹ Sosialidemokraattiset työväenlehdet alkoivat ilmestyä tauon jälkeen ja myös kirjallisuutta päästiin julkaisemaan. Työväen omat kustannusyhtiöt pystyivät jatkamaan toimintaansa sen jälkeen, kun ne selviytyivät poikkeusolojen myllerryksestä. Ne kaikki liittyivät monin säikein paikallisen, uudelleen

⁶ Ks. Pauli Kettunen: Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus. Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918–1930. Historiallisia tutkimuksia 138. Helsinki: SHS 1986 (Kettunen 1986) s 89–99.

⁷ Hentilä 1982 s 71–84.

⁸ Seppo Hentilän mukaan kokouksen osuminen juuri tälle päivälle oli puhdas sattuma. Ks. Seppo Hentilä: TUL liikuttaa, kasvattaa, vaikuttaa. Suomen Työväen Urheiluliitto 1919–2019. Helsinki: TUL 2019 (Hentilä 2019) s 13–19.

⁹ Esim. osuusliikkeiden uudesta alusta ks. Osuustoimintamies: Työväki osuustoimintaliikkeessä, teoksessa Sosialidemokraattinen puolue 25 vuotta, s 229–230; Suonoja 1966 s 45–46, 72–75; työväen vakuustoittoiminnan murrosajasta ks. Jorma Kallentautio: Kansan tarina. Vakuutusyhtiö Kansa 1919–1994. Helsinki: Otava 1994, s 16–21; Mervi Hietanen-Loppi: Turvan taival 1910–2010. Sata vuotta keskinäistä vakuutusturvaa. Tampere: Turva 2010, s 30–32; ks. myös osuustoimintamuistoista Näin teki osuuskappaväki. Suomen työväen henkinen perinne. Toim. Matti Hako, Heimo Huhtanen, Matti Nieminen. Helsinki: Tammi 1977.

muotoutuvan työväenyhteisön kokonaisuuteen.¹⁰

Sota merkitsi ratkaisevaa henkistä murrostekijää myös monen yksilön kohdalla. Työväen omaa sivistystyötä ajatellen ratkaisevimmin tuon ajan ja samalla hyvin voimakkaan muutoksen tarpeen koki Väinö Voionmaa. Hänestä tuli käytännössä yksinään avainhenkilö Työväen Sivistysliiton aikaansaamisessa. Joskus jotkut kestävät ratkaisut ovat yksittäisten tai hyvin harvojen ihmisten oivallusten, asioiden esille nostamisen ja tavoitteiden muotoilujen varassa.¹¹ Voionmaa oli henkilökohtaisten ominaisuuksiensa, luottamustehtäviensä, mielenkiintonsa kohteiden ja poikkeuksellisen monipuolisten kirjoittajan sekä tutkijan kokemustensa kautta sopiva henkilö tehtävään, kuin luotu siihen.

- - - tietolaatikko

VÄINÖ VOIONMAA, KANSAN SIVISTÄJÄ

Kaarlo Väinö Voionmaa (J. V. Snellmanin juhlavuoteen 1906 saakka Wallin) ei osallistunut vanhan yhtenäisen työväenliikkeen vuosina kovinkaan aktiivisena jäsenenä sen toimintaan, vaikka ikänsä puolesta olisi kenties mukaan jo varhain ehtinytkin.¹² Helmikuussa 1869 Jyväskylässä syntynyt Voionmaa, opettajaseminaarin lehtorin poika, kiinnostui kuitenkin työväestä tutkimuskohteena jo verraten nuorena. Kaupunki ja maankuulu lyseo tarjosivat hyvän henkisen kasvualustan.¹³ Väitöskirja vuonna 1893 käsitteli Suomen maanteitä Ruotsin vallan aikana; yliopisto-opiskelu oli alkanut vuonna 1886, jolloin hänestä myös tuli helsinkiläinen. Hän oli mukana opettajana jo vuonna 1892 pääkaupungissa järjestetyillä kansanopistokursseilla.

Lyhyen ytimekkäästi voisi luonnehtia, että Väinö Voionmaa ehti olla monessa mukana jo ennen TSL:n perustamista 50-vuotiaana. Mielenkiintoa riitti lukuisiin suuntiin. Hänellä oli nuoresta pitäen luistava kynä ja hän toimi erilaisten julkaisujen toimittajana ja päätoimittajana. Esimerkiksi *Uuden Suomettaren* vakinaisena toimittajana hän työskenteli vuosina 1895–96. Kansanvalistusseurassa hän oli huomattavan keskeisessä tehtävässä sihteerinä vuodet 1907–12 ja sitten varaesimiehenä 1914–19. Opetustehtäviä oli Suomen Liikemiesten Kauppaopistossa kahdessa jaksossa vuosien 1899–1916 kuluessa. Kauppakorkeakoulussa hän opetti vuosina 1912–21. Pitkän akateemisen uran hän teki Helsingin yliopiston opettajana erityisesti talous- ja sosiaalhistorian alueella, itse asiassa monella tavalla suomalaisena uranuurtajana. ”Voionmaa oli nopea ja aikaansaapa”, on Päiviö

¹⁰ Työväenlehdistön uudesta alusta ks. esim. Atte Pohjanmaa: Sanan säilä taistelun tiellä. Puolen vuosisadan (1895–1945) taival Työmiehen - Suomen Sosialidemokraatin palstoilta nähtynä. Helsinki 1948 (Pohjanmaa 1948), s 120–126; Wiksten, s 76–80; Eero Hyvönen: Sateenkaaren tällä puolen. Työmiehen ja Suomen Sosialidemokraatin sivutoimistot ja vaihtosivut 1914–1988. Turenki 2010, s 31–33.

¹¹ Helsingin Sanomien julkaisemassa Teema-lehden Sivistys-numerossa (5/2018) esitellään hieman erikoisesti muotoillen ”aikansa poliittinen outolintu” Väinö Voionmaa suorastaan esimerkillisenä, historiallisena kansansivistystyön tekijänä, ks. Ville Blåfield: Hengen pimeyttä vastaan (Blåfield 2018, s 37–43, lainaus s 39).

¹² Voionmaa mainitsi loppukeväällä 1918 olleensa jäsenenäkin siihen asti ”yksityismiehenä, syrjässä puoluelämästä” (lainaus Halila s 160). Ihan näin yksiselitteinen hänen asemansa ei kuitenkaan ollut.

¹³ Jyväskylältä kasvualustana ks. Halila s 17–23; Tapiola 1968 s 11–18; Kimmo Suomi: Muutoksen

Tommila luonnehtinut Suomen historian tutkimuksen historiassaan.¹⁴ Tutkimuksia, artikkeleita ja julkaisuja syntyi, samoin ajankohtaisia sanomalehtikirjoituksia.¹⁵

Päiviö Tommilan tavoin Maria Lähteenmäki on painottanut Voionmaan varhaista kiinnostusta sekä suomalaisuuden asiaan että suomalaiseen maahan. Se johdatti hänet kiinnittämään huomionsa ilman valtapyrkimyksiä ja militaristisia näkemyksiä suomensukuisiin kansoihin ja maaperään Karjalassa, ”kulttuuriseen Suur-Suomeen”. Lähteenmäki onkin luonnehtinut Voionmaata vahvasti geopolitiikoksi.¹⁶

Nuori sanomalehdentoimittaja solmi avioliiton kesäkuussa 1895 Hämeestä Virroilta kotoisin olleen Ilma Maria Alinin kanssa. Lapsia syntyi kaikkiaan kuusi, kaksi tytärtä ja neljä poikaa. Pitkäaikaisin koti, itse asiassa 42 vuoden ajaksi, löytyi vuonna 1905 Helsingissä Huvilakadun numerossa 2, Eiran kaupunginosasta läheltä merenrantaa. Koti- ja perhe-elämä oli hänelle hyvin tärkeää.¹⁷

Ensimmäisen vahvemman kosketuksen sosialistisiin aatteisiin Voionmaa sai kolme kuukautta kestäneellä kulttuurihistoriallisella opintomatallaan Berliiniin, Kööpenhaminaan ja Tukholmaan vuonna 1897 erityisesti arkistoja ja kirjastoja koluten. Varsinkin Kööpenhaminassa hän tutustui ns. sivistyssosialisteihin.¹⁸

Tutkiessaan ja kirjoittaessaan moniosaista Tampereen kaupungin historiaa 1900-luvun alkuvuosina Väinö Voionmaa näki läheltä teollisuuskaupungin työväestön taloudellisen ja sivistyksellisen ahdingon sekä samaten sen aatteelliset pyrinnot tuloksineen. Ilmeisesti jo Forssan puoluekokouksen 1903 aikoihin hän näyttää omaksuneen sosialidemokraattisen ajattelutavan, ehkä aatteen yleisemminkin. Kenties itse kokouskin vaikutti. Hän nimittäin toi Forssan kokoukseen Raittiuden ystävien päätoimikunnan lähetystön johtajana järjestön tervehdyksen ja näkemykset.

Tohtori Väinö Voionmaa (silloin vielä Wallin) pääsi pyydettyään käyttämään Forssassa alustuspuheenvuoron raittiusasioista aivan ensimmäisen kokouspäivän alkuvaiheissa, maanantaina 17.8.1903, tuoden kokoukselle pöytäkirjaan merkityn ”raittiussväen kunnioittavan tervehdyksen”.

vuosikymmenet. Jyväskylän Työväenyhdistys ry 130 vuotta. 1968–2018. Jyväskylä 2019, s 18–21.

¹⁴ Päiviö Tommila: Suomen historian kirjoitus. Tutkimuksen historia. Helsinki: WSOY 1989, s 151–155, lainaus s 151; Voionmaan merkityksestä sosiologian ja sosiaalishistorian kehittäjänä ks. Suomalaisen sosiologian juuret. Toim. Risto Alapuro, Matti Alestalo, Elina Haavio-Mannila. Helsinki: WSOY 1973, eri kohdin, esim. s 152–160 (Pekka Haatanen).

¹⁵ Mainittakoon esimerkkeinä laajasta tuotannosta teokset Suomen talousmaantieto 1905, Tampereen kaupungin historia 1903–07, Suomalaisia keskiajan tutkimuksia 1912, Suomen karjalaisen heimon historia 1915, Maailman työ ja tuotanto 1918–1928, Suomi Jäämerellä 1918, Suomen uusi asema 1919 ja Kaupan historian pääpiirteet 1924 (Halila s 98–137).

¹⁶ Lähteenmäki 2014 s 25, 31–39. Lähteenmäki arvioi, etteivät Voionmaan tällaiset, 1800-luvun heimoaatteesta kummunneet näkemykset aina oikein istuneet luontevasti sosialidemokratian pirtaan.

¹⁷ Yleisesti elämänvaiheista Halila sekä Lähteenmäki 2014, molemmat eri kohdin; Valistus, sivistys, kasvatusta s 322–324; Pikkusaari 2014 s 71–76; ks. myös Olavi Hurri: Väinö Voionmaa, teoksessa Tiennäyttäjät 2 (Hurri 1967), eri kohdin (myös eripainoksena: Olavi Hurri: Väinö Voionmaa – työväen sivistystyön isä ja työväenliikkeen tienviittoittaja. Helsinki: Kansan Sivistysrahasto 1979).

¹⁸ Lähteenmäki 2014 51; ks myös Halila s 41–42.

Hän totesi kokousväelle kieltolain olevan myös ”teidän ohjelmassanne” ja toivoi työväen tukea yhteisessä asiassa. ”Kaukaisuudessa yhtyvät toisiinsa ne suuret ja jalot päämäärät, joita Suomen järjestynyt työväestö ja Suomen raittiuskansa tahoillansa ajavat.” Valiokuntakäsittelyssä hyväksyttiin raittiusväen tekemät ehdotukset, ja puoluekokous hyväksyi ”kunnallisen kielloikeuden” ponnin ja vaatimuksen. Lisäksi toivottiin vaaliyhteistyötä työväestön ja raittiusväen kesken.¹⁹

Voionmaa oli tiedemies, historiantutkija ja samalla kouliintunut erittäin monipuoliseksi kansansivistysmieheksi. Tampere ei ollut ainoa aihe, jossa hän pääsi tutkijana työväenpyrintöjen äärelle. Hän toimitti kaksiosaisena vuosina 1906 ja 1909 julkaistun teoksen *Sosialismin vuosisata*, jossa tarkasteltiin lukuisten maiden työväenliikkeen vaiheita.²⁰ Itseään hän ei pitänyt, ehkä turhaankin vähätellen ja isäänsä verraten, minään erityisenä pedagogina, eivätkä häntä niinkään kiinnostaneet opetusopilliset hienoudet. Hänen elämäkertansa kirjoittaneen Aimo Halilan mukaan Voionmaa oli ”suurten linjojen mies, joka ei kernaasti takertunut yksityiskohtiin”.²¹

Veikko O. Veilahden arvion mukaan Voionmaa näyttää harrastaneen ylioppilasvuosistaan alkaen ”kaikkia ajassa liikkuneita hyviä asioita: rauhanasiaa, kansansivistystä, osuustoimintaa ja ennen muuta raittiusasiaa tai -aatetta”.²² Olavi Hurri on korostanut, että Voionmaa näki ”työväenliikkeessä sen voiman, joka parhaiten johtaisi oikeaan vapauteen ja oikeaan demokratiaan, joita arvoja voidaan pitää Voionmaan aatteellisina johtotähtinä”.²³

Sosialidemokraattinen puolue sai marraskuun 1905 suurlakon yhteydessä riveihinsä ison joukon sivistyneistöä, ns. marraskuun sosialistit. Aimo Halilan (1969) arvion mukaan Voionmaa ei kuulunut heihin, ja hän tunsu päinvastoin vastenmielisyyttä vanhan työväenliikkeen kautskylaista linjaa²⁴ ja sen ainakin sanoissa ilmaistua vallankumouksellisuutta kohtaan. Maria Lähteenmäen uudemman elämäkertateoksen (2014) mukaan Voionmaa ratkaisi kuitenkin oman kantansa liittymällä puolueeseen jäseneksi vuoden 1905 lopulla tai viimeistään seuraavan vuoden alussa. Päiväkirjaansa hän kirjoitti perjantaina 3.11.1905 ilmeisen määrätietoisesti: ”Minä aijon järkkymättä palvella en revolutsiota, joka on peliä, vaan sosialidemokratiaa, joka ei ole peliä, vaan

¹⁹ Lähteenmäki 2014 s 62–63; ks. Forssan puoluekokouksen 1903 pöytäkirja s 7, 14–16 (Wallinin/Voionmaan puheenvuoro s 14–15). – Maininta juuri vuodesta 1903 on peräisin Y. K. Laineelta, joka haastatteli Voionmaata 1943 (Lähteenmäki 2014 s 62).

²⁰ Voionmaan tutkimustoiminnasta, opintomatkoista ja julkaisuista ks. Lähteenmäki 2014 s 50–59; Halila s 25–26, 31–33, 39–42, 105–147.

²¹ Halila s 255; ks myös Tommila s 153. – Kuitenkin käytännössä Voionmaa ”kulki isänsä jalanjälkiä ja kunnostautui oppikirjan tekijänä ja opetusmenetelmien kehittäjänä” (Lähteenmäki 2014 s 39).

²² Veikko O. Veilahti: Väinö Voionmaan sivistyksellisiä peruskäsityksiä: TSL:n juuret, teoksessa Yhteiskunta elämäntapa työväen sivistystyö. Seminaariraportti. Toim. Pasi Ojala. Tampere 1989 (Veilahti 1989), lainaus s 5. – Voionmaa oli keskeisiä henkilöitä perustettaessa Sosialidemokraattista raittiusliittoa vuonna 1914 (Lähteenmäki 2014 s 63).

²³ Hurri 1967 s 240; ks. myös Kalela 1978 s 11–18.

²⁴ Marxin saksalaisen seuraajan ja tulkitsijan Karl Kautskyn (1854–1938) mukaan, hänen tekstejään luettiin suomalaisessa työväenliikkeessä paljon. Kautskylaisuudesta ks. esim. Paastela 1975 s 68–69. Huomattakoon, että myös Kautskyn oma tulkinta sosialistisen tulevaisuuden toteutumisesta oli toinen kuin Venäjän sosialistien bolševikkienemmistöllä.

voimaa.”²⁵

Lokakuussa 1906 Voionmaa jopa valittiin Ylioppilaiden sosialidemokraattisen yhdistyksen puheenjohtajaksi. Tehtävästä hän luopui kuitenkin jo seuraavana vuonna. ”Radikaalia sosialistia” Voionmaasta ei tullut, toteaa Maria Lähteenmäki. Senkin takia häntä oli ehkä vaikea asemoida selkeästi noina vuosisadan alun kuohuvina vuosina, eihän mies ollut myöskään liikkeen näkyvimmissä kärkijoukossa. Pentti Järvinen puolestaan luonnehti, että Voionmaa ”häilyi vapaamielisten porvareitten ja sosialidemokraattien välillä” yhtenäisen työväenliikkeen aikana. Aimo Halilan mielestä ”voionmaalainen sosialismi vaati ihmisyyden, järjen ja moraalin periaatteita toteutettavaksi yhteiskunnassa”.²⁶ Arvi Hautamäen mukaan Väinö Voionmaasta tuli ajan myötä sosialisti, mutta hänen sosialisminsa luonne oli kuitenkin leimaltaan ”kulttuurisocialistinen”.²⁷

Voionmaan aatteellisia käsityksiä on jälkikäteen arvioitu monella tavalla. Esimerkiksi Veikko O. Veilahden arvion mukaan Voionmaata ei voida varsinaisesti pitää marxilaisena, joskin hän antoi arvoa Karl Marxin sekä Friedrich Engelsin opeille ja kehotti tutustumaan niihin. Tiedemiehenä hänen keskeinen lähtökohtansa oli tieteellisen tiedon ja kasvatuksen, laajemmin kansalaiskasvatuksen, yhteenkuuluvuuden vaatimus. Voionmaa varoi Veilahden mukaan omaksumasta mitään oikeaoppisuutta, ja hänelle sosialismi merkitsi ”demokratian laajenemisen prosessia” eli toisin ilmaisten ”historiallista todellisuutta tässä ja nyt”. Samalla työväenliikkeen tavoittelemien päämäärien tuli olla sopusoinnussa ”universaalisen inhimillisen etiikan kanssa”. Sosialismi ei toteutuisi itsestään, historiallisten lainalaisuuksien kirpoamisena, vaan ”asteittain jokapäiväisissä poliittisissa päätöksissä, konkreettisissa teoissa”. Perustelut kerrottaisiin ja päätökset tehtäisiin parlamentarismen puitteissa.²⁸

Voionmaa oli raittiusväen ja työväen edustajaksi valittuna Helsingin kaupungin valtuusmiehenä vuosina 1904–06. Valtuustossa fennomaani törmäsi kaupungissa valtaa pitäneen ruotsinkielisen ja -mielisen porvariston voimaan ja vastustukseen, pettyi ja luopui nopeasti. Valtuusmiehistä ehkä kolmannes oli hänen laillaan suomenmielisiä, ja puhekielenäkin oli ruotsi. Työväenhenkisiä oli vain pari HTY:n toiminnassa mukana ollutta.²⁹ Pettymys toistui viranhaussa, kun vuodesta 1903 dosenttina toiminut Voionmaa pyrki huomattavan pitkäksi venähtäneessä haussa vuosina 1911–15

²⁵ Lainaus Lähteenmäki 2014 s 65.

²⁶ Lainaukset Lähteenmäki 2014 s 64; Järvinen s 15; Halila s 165. – Monille on ollut epäselvää sekin, milloin Voionmaa liittyi puolueeseen. Pentti Järvinen mainitsee, että Atos Wirtasen hänelle kertoman mukaan Voionmaa liittyi puolueeseen jo ennen sisällissotaa. Myös Veilahti (1989 s 6) toteaa, että Voionmaasta tuli SDP:n jäsen ennen menoaan Tokoin senaattiin. – Lähteenmäki on kuvannut tilannetta Väinö Voionmaalle henkisesti ”ristiriitaiseksi ja kuluttavaksi”, kun ”socialistit pitivät häntä puoliporvarina ja porvarit sosialistina” (Lähteenmäki 2014 s 65). – Seppo Hentilä on kirjoittajalle arvioinut, että Voionmaata voisi hänen historiankäsitykseensä viitaten luonnehtia ennen kaikkea rationalistiksi.

²⁷ Arvi Hautamäki: Työväen Sivistysliiton toimintaperiaatteista ja asemasta työväenliikkeessä, teoksessa Työväen omaehtoisen sivistystyö (Hautamäki 1954), lainaus s 105.

²⁸ Veilahti 1989 s 6, myös lainaukset. – Veilahti (s 6–8) arvioi Voionmaan aatteellisina oppimestareina olleen kenties eniten ”socialismiin siirtyneet uskantilaisen filosofian edustajat”, erityisesti itävaltalainen Karl Vorländer (1860–1928) ja myöhemmin belgialainen Hendrik de Man (1885–1953).

²⁹ Ks. Iisakki Laati: Kunnalliselämä, teoksessa Helsingin kaupungin historia. IV osa, jälkimmäinen nide. Helsinki 1956, s 351–352.

Helsingin yliopiston professoriksi. Avoin poliittinen ja erityisesti sosialidemokraattinen kanta haittasi alallaan maan eturivin tiedemieheksi edenneen Voionmaan etenemistä akateemisella virkauralla.³⁰

Tuoreena puolueen jäsenenä hän oli halukas ja innokaskin pääsemään ehdokkaaksi heti vuoden 1907 eduskuntavaaleissa. Se ei onnistunut porvaristaustaiselta tohtorilta jäsenäänestyksessä; tosin ehdokaslistalta putoaminen tapahtui vasta Siltasaaren paavin eli puolueen aatteellista suuntaa vahvasti viitoittavan päätoimittaja Edvard Valppaan puututtua peliin.³¹ Hän oli lopulta ehdokkaana raittiusväen listoilla, mutta ei tullut valituksi, ei seuraavissakaan vaaleissa. Kokemus ei ollut miellyttävä. Hän joutui *Työmiehessä* Edvard Valppaan hänenlaisiaan ”porvarisherroja” kohtaan suunnatun ärhäkkään arvostelun kohteeksi. Puoluekokouksiinkaan häntä ei valittu edustajaksi, sillä jäsenäänestyksissä jylläsi yleensä ehdolla olleiden proletaarinen tausta, työläisammattien tausta. Maaliskuun vallankumouksen 1917 jälkeen muodostuneessa aivan uudessa tilanteessa Voionmaasta tuli kuitenkin senaattori. Hän hoiti kulkulaitosasioita Oskari Tokoin senaatissa, tosin ei ilman Valppaan haukkuja.

Voionmaan erityistä yhteiskunnallista sijaintia tiedemiehenä kuvastaa sekin, että hänet valittiin juuri vuonna 1918 Helsingin yliopiston professoriksi. Tarkemmin ilmaisten hän astui Suomen ja Pohjoismaisen historian vakinaisen ylimääräisen professorin virkaan syyskuun ensimmäisestä päivästä alkaen.³² Virkaa hän hoiti aina vuoteen 1936 saakka. Maaliskuun 1919 eduskuntavaaleissa Voionmaa valittiin kansanedustajaksi Kuopion läntisestä vaalipiiristä. Vuosina 1922–47 hän oli kansanedustajana Hämeen pohjoisesta vaalipiiristä.³³

--- --

”Suurensuuntainen ja syvä kulttuurityö ...”

Väinö Voionmaan henkisen ja aatteellisen murroskohdan voi ajoittaa juuri vuoteen 1918. Hän koki vallankumouskevään tapahtumat syvänä järkytyksenä. Ero vuoden 1917 toiveikkaaseen kevääseen, jolloin Oskari Tokoin senaatti aloitti ja jolloin hän itsekin oli täysin voimin mukana, oli jollaisenaan hätkähdyttävän suuri. Vanhan työväenliikkeen valistustyö ei ollut hänen mukaansa ollut riittävää. Juuri siinä oli hänen mukaansa syy työväenluokan ajautumiseen sotaan. Toisaalta hän moitti myös porvarillista kansansivistystyötä, joka sekään ei ollut kyennyt estämään väkivallan riistäytymistä käsistä. Siitä työstähän hän itsekin Kansanvalistusseurassa mukana olleena paljon tiesi.

Aimo Halila on elämäkertateoksessaan nostanut esille loppukeväältä 1918 Raittiuden ystävien *Kyntäjä* -lehden tarkoitetun, mutta julkaisematta jääneen Voionmaan kirjoituksen. Siinä kuvastui

³⁰ Tommila s 155.

³¹ Valppaan kovat järjestöotteet Voionmaata ja Matti Helenius-Seppälää kohtaan hämmästyttivät aikalaisia, ”olisihan siinä vähempikin riittänyt” (Lähteenmäki 2014 s 69). Suhde Valppaaseen pysyi jännitteisenä.

³² Tommila s 155; Lähteenmäki 2014 s 59–60; uusien professorien valinnalla loppukeväällä-alkukesällä 1918 haluttiin sodan jälkeen vahvistaa historianantunemusta yliopistossa.

³³ Väinö Voionmaasta (1869–1947) ks. myös Suomen kansanedustajat II s 1152–1153.

Voionmaan voimakas pettymys koettuihin tapahtumiin, mutta samalla hänen tulevaisuuden uskonsa. Voi arvioida, että Voionmaan mielestä juuri nyt oli todellinen tarve ryhtyä uudenlaisiin toimiin, ja se vääjäämättä tarkoitti hänelle itselleen henkilökohtaista irrottautumista siihenastisesta ja toiminnan painopisteen ratkaisevaa siirtoa.

”Huligaanien ja hurjimusten” tekemät veriteot olivat esimerkkejä ja seurausta siitä ”sysimustasta hengenpimeydestä”, mikä vielä oli vallinnut ”pohjimmaisissa kansankerroksissa”. Voionmaan mukaan murhien kuvastamaa ”mätää” ei saataisi kuitenkaan poistumaan porvariston vaatimilla ”väkivaltaisilla leikkauksilla”.

Voionmaan mukaan ”kaikista kauniista sanoista huolimatta” porvaristo ei kykenisi yksin suorittamaan tarvittavaa yhteiskunnallista uudistustyötä. Siihen tarvittaisiin ”sellaista kansan kohoamista ja valistumista, jota voidaan saada aikaan ainoastaan henkilökohtaisesti vaikuttavalla työllä kansan syvimpään ja pimeimpään kerrosten omassa keskuudessa”, hän kirjoitti. ”Työväenliikkeessä täytyy jo vihdoinkin päästä alkuun suurensuuntainen ja syvä kulttuurityö.

Voionmaa korosti samalla raittiustyön merkitystä uudistumisen osana. Samoin hän vaati, että myös ”porvarillinen yhteiskunta” antaisi uudelle valistustyölle täyden kannatuksensa. Kirjoituksessaan hän ilmaisi halunsa siirtyä jatkossa korostuneesti työväen raittius- ja sivistystyön pariin. Kirjoitus oli siten eräänlainen julkinen irtaantuminen myös siitä raittiustyön ytimeä, jossa hän oli pitkään ja voimakkaasti vaikuttanut. Samalla se merkitsi askelta eteenpäin.³⁴ Laajempi ja välitön julkisuus jäi toki saavuttamatta, kun kirjoitusta ei julkaistu.

Väinö Voionmaan käsitys Suomen tilanteesta oli monella tavalla synkkä, mikä kuvastui esimerkiksi hänen vuoden 1919 alussa julkaisemastaan kirjasta *Suomen uusi asema*. Suuren käännekohtan eli itsenäisyyden mukana oli hänen mielestään tullut lisäksi valtiollinen hätä. ”Sisäisvaltiollisessa elämässämme riehuu mieletön puoluekiihko. Kansalaiselämää katkeroittaa ennen kuulumaton taantumus ja hellittämätön valtiollisen vainon lietsoma viha.” Kaikesta huolimatta hän halusi olla toiveikas: ”Pilvenpatsaana kansallinen usko kohoaa yli sitä ympäröivän mataluuden.” Hän katsoi velvollisuudekseen omistautua sosialidemokraattisen puolueen parissa ”tärkeään ja välttämättömään jälleenrakennustyöhön”.³⁵

Myöhemmin Voionmaa ajoitti itse oman mukaantulonsa työväenliikkeeseen kiintoisalla tavalla suhteessa hahmottamaansa sivistystyön historiaan, sen erääseen merkittävään taitekohtaan. Hänen mukaansa vaihe Kansanvalistusseuran perustamisesta vuonna 1874 aina Venäjän vallan päättymiseen saakka oli korostuneesti Kansanvalistusseuran aikakautta. Siitä hetkestä, saumakohdasta, alkoi uusi vaihe. Ja siinä hän oli mukana.

Taite tai katkos ei todellisuudessa ollut aivan niin jyrkkä kuin millaiseksi Voionmaa sitä murroskohdassa ollessaan luonnehti. Edelläkin on kuvattu työväen sivistys- ja valistustyön

³⁴ Voionmaan kirjoitus tai ”jäähyväiskirje” julkaistu Halila s 158–160, myös lainaukset. – Raittiusseuraliikkeen opintotoiminnasta, mm. raittiustutkinnoista ks. esim. Peltoniemi s 14–17, 20–21, 29.

³⁵ Halila s 160–161, myös lainaukset.

muotojen vähittäistä kehittymistä eräiden esimerkkien avulla; aivan kaikesta aikaisemmasta ei hänellä välttämättä ollut tarkempaa tietoa. Toisaalta Voionmaakin ehti olla jäsenenä mukana työväenliikkeessä jo toistakymmentä vuotta keisarivallan aikana, jos kohta pääosin rivimiehenä, yhtenä jäsenenä kymmenien tuhansien joukossa.

Voidaan kyllä hyvin arvioida, että työväen sivistystyön vähittäinen eriytyminen kahdelle raiteelle alkoi viimeistään jo ensimmäisten työväenopistojen perustamisen aikana vuosisadan vaihteessa, jolloin toisaalta työväen oma tai myöhempää termiä käyttäen omaehtoinen sivistystyö alkoi samanaikaisesti ottaa ensimmäisiä askeliaan. Myöhemmin tämän uuden linjan keskeisenä tiennäyttäjänä tuli olemaan Työväen Sivistysliitto, jonka syntysanojen lausujana Voionmaa oli.³⁶

”Salkussa valmiit luonnokset...”

Vaikuttaa siltä, että Väinö Voionmaa astui hyvin valmiina ja valmistautuneena esiin perustamaan sivistysjärjestöä työväestön tarpeita varten. Ratkaisevan kipinän antoivat kevään 1918 tapahtumat. Huomattavasti kärjistäen voisi jopa ajatella – jos lyhytikäiseksi jäänyt Tokoin senaatti tässä sivuutetaan – että hän tuli sosialidemokraattiseen työväenliikkeeseen mukaan tätä nimenomaista tarkoitusta toteuttaakseen. Sellaista tulee helposti mieleen, kun lukee hänen Raittiuden ystäville kirjoittamaansa ja julkaisematta jäänyttä ”jäähyväiskirjettä”, jota edellä on lainattu.³⁷

Voi myös kysyä hieman toisesta näkökulmasta: miksi tarvittiin uusi, aivan erityinen sivistystyöhön paneutuva maanlaajuinen järjestö? Eikö olisi ollut riittävää, että toimintansa uudelleen vauhtiin saaneeseen sosialidemokraattiseen puolueeseen olisi vain lisätty aiempaa vahvemmin painotettuna, uudistettuna toimintamuotona sivistykseen ja koulutukseen liittyvät tehtävät?

Voionmaa ei missään vaiheessa aivan suoraan moittinut vanhaa, yhtenäistä työväenpuoluetta valistus- tai sivistystyön täydellisestä laiminlyönnistä. Hän vain totesi sen, samoin kuin porvarillisen puolen vastaavan toiminnan, olleen siinä ajassa riittämätöntä. ”Huomattavan suuri osa työväestöä” ja myös työläisnuorisoa oli jäänyt ”henkiseen taantumistilaan”. Vain ”valppain ja eteenpäin pyrkivin osa” oli itseopiskelulla saanut jossain määrin sivistystarvettaan tyydytetyksi. Aivan uuden järjestön perustamista Voionmaa perusteli esimerkiksi vuonna 1924 erittäin osuvasti: ”Vanhemmat työväenjärjestöt eivät voi keskittää päähuomiotaan yleiseen työväen sivistystyöhön, koska ne silloin laiminlöisivät varsinaisen tehtävänsä.”³⁸

³⁶ Järvinen s 21. – Voionmaa näytti etenevän johdonmukaisesti, vaikka tie ei ehkä alkuun niin selvä ollutkaan. Hän tutustui Tukholmassa 1902 jo kehkeytymässä olleiden opintorenkaiden toimintaan. Sitä opiskelumuotoa hän edisti sitten kotimaassa raittiustoiminnassa ja sitten seuraavaksi Kansanvalistusseurassa ennen voimallista siirtymistään Työväen Sivistysliiton pariin, jälleen opintorenkaita eli -kerhoja edistämään (ks. Työläisopiskelija 3/1931).

³⁷ Voionmaan päiväämätön kirje raittiuseräjästä, missä hän ilmoittaa irtautuneesta siitä ja liittyneensä sosialidemokraattiseen liikkeeseen, viittasi samalla myös valmiiksi hahmoteltuun toiminta-ajatukseen (ks. Järvinen s 26). – Kirjeen maininta sos. dem. liikkeeseen liittymisestä vaikuttaa hieman monimieliseltä, sillä sehän oli käytännössä ja muodollisesti tapahtunut jo toistakymmentä vuotta aiemmin.

³⁸ Voionmaa 1924a s 302, myös lainaukset; Järvinen s 27. – Jussi Pikkusaari (2014 s 71) arvioi, että TSL:n ”tiennäyttäjinä” toimivat kolmen ensimmäisen vuosikymmenen keskeiset puheenjohtajat ja sihteerit, tässä

Perustavan toimikunnan sihteerinä toiminut J. H. Vehkamäki muisteli Sivistysliiton syntyvaiheita myöhemmin 1920-luvun lopulla, ehkä hieman suurpiirteisesti: ”Muuten ansaitsee mainita, että prof. Voionmaa yksinään puuhasi enemmän kuin muut jäsenet yhteensä. Hänellä oli salkussaan valmiit luonnokset, ja hän oli jo ajatellut kaikki puolet asiasta. Meidän tarvitsi vain hyväksyä, mitä hän oli suunnitellut. Sillä eipä siinä juuri ollut muistutettavaa.”³⁹

On todella aiheellista korostaa Voionmaan merkittävän suurta henkilökohtaista panosta, kuten TSL:n syntyvaiheita kuvanneet aikalaisetkin ovat tehneet. Voionmaa sekä hahmotteli uuden liiton aatteelliset perusteet että myös huolehti huomattavan pitkälle itse käytännössä perustamisen edellyttämistä toimenpiteistä.⁴⁰

Voionmaa ei pohtinut sivistysasioita pelkästään yksinään kirjoituspöydän ääressä kotinsa kamarissa tai yliopistolla. Yhtenä läheisenä keskustelukumppanina oli varmuudella perhetuttu, Flora-sisaren puoliso, maisteri Niilo Liakka, Kansanvalistusseuran sihteeri. Liakka oli jo vuodesta 1916 alkaen pohtinut *Kansanvalistus*-lehden kirjoituksissaan vapaan valistustyön näköaloja ja kannustanut lukijoita sen pariin. Hän oli myös muun muassa arvostellut tiedon liiallisen korostunutta merkitystä sivistystyössä ja painottanut ihmisen olemukseen kuuluvan myös tunnepuolen, tahtomisen ja tuntemisen. ”Tietoja jakamalla voidaan antaa vain sivistysaineiksia, mutta *sivistynyt* ihmisestä tulee vasta, kun hän itse kehittää näiden tietojen nojalla omintakeisen katsomuskannan, eli sulattaa nuo ainekset sisäiseksi elämäksi.” Vuonna 1918 hän painotti tavoitetta, jonka mukaan vapaa kansanvalistustyö tulisi ”tunnustetuksi itsenäiseksi toiminta-alaksi, jota ei paraskaan koululaitos voi korvata ja syrjäyttää”.⁴¹

Voionmaalla ja Liakalla oli samansuuntaisia ajatuksia, mutta ymmärrettävästi myös erilaisia näkökulmia. Poliittiset kannatkin olivat erilaiset. Enemmän tai vähemmän satunnainen ajatuksenvaihto oli varmasti hedelmällistä ja kannusti Voionmaata hänen valitsemaansa sivistystien suuntaan.

Sivistysliiton perustamisen ja perustajan ensi askeliin näyttää kuitenkin tulleen hieman sattumanvaraisuuden tuntua, kun itse liikkeellelähden ensi tapahtumia tarkastellaan. Ilmeistä oli,

järjestyksessä: Väinö Voionmaa, Hjalmar Eklund, Pekka Railo, R. H. Oittinen, Arvi Hautamäki ja Yrjö Kallinen.

³⁹ J. H. Vehkamäki: TSL:n alkutaipaleelta. Työläisopiskelija 6/1929 (Vehkamäki 1929), myös lainaus; ks. myös Järvinen s 27.

⁴⁰ Voionmaan merkitystä on myös tarkoituksella vähätelty tai pyritty jopa sivuuttamaan. Kari Kantasalmi (s 24) esittää, että nuorisoliitto olisi tehnyt muodollisen aloitteen ”jouluna 1918” ja ”Voionmaa sitten vain kutsuttiin johtoon”. Nestori Parkkari (1970 s 97) puolestaan esittää, Voionmaan kokonaan sivuuttaen, että aloitteen TSL:n perustamisesta olisi tehnyt nuorisoliitto vuoden 1919 alkupuolella. Inkeri Lehtinen ei mainitse lainkaan Sivistysliittoa, saati Voionmaata artikkelissaan ”Työväen omaehtoisen kulttuuritoiminnan historiikka” julkaisussa Kulttuuri työväenluokan aseena, ks. esim. 1920–30-luvusta s 76–77.

⁴¹ Jukka Tuomisto 2003 s 64–65, myös lainaukset sekä korostus. – Näinkin Liakka kirjoitti 1916: ”Sillä ihminen tulee todelliseksi ihmiseksi vasta sivistyksen kautta, kun luontaisten taipumusten raaka-aineistosta tulee muovailuksi henkinen persoonallisuus, jolla on erikoinen leimansa.” Ks. Niilo Liakka: Sivistys ja kansansivistys, teoksessa Valistus, sivistys, kasvatus (Liakka 1991a) s 83–84.

ettei Voionmaa tuntenut riittävän läheisesti tai henkilökohtaisesti sittenkään vielä kovin monia työväenliikkeen keskeisimpiä vaikuttajia, eikä ainakaan siinä tilanteessa uusista sivistyspyrinnöistä kiinnostuneita. Lisäksi uuteen puheenjohtajaan, vahvaan vaikuttajaan tuomari Väinö Tanneriin Voionmaalla näyttää ainakin usein olleen jotensakin vastahankainen tai vähintäänkin hankala suhde.⁴² Vastahankaisuus ei kuitenkaan yleensä julkisuudessa näkynyt.

Yliopistomies, filosofian tohtori ja professori Voionmaa oli lisäksi sillä tavoin hieman ulkopuolinen sosialidemokraattisessa työväenliikkeessä, ettei hän ollut aiemmin ollut kansanedustajana eikä puoluekokousedustajana, ei puoluehallinnossakaan, ja vain hetken nuoria opiskelijoita edustaneen puolueosaston puheenjohtajana. Niinpä hän lähti viemään ajatusta sivistysjärjestön aikaansaamisesta eteenpäin lähinnä eräiden tuntemiensa *Suomen Sosialidemokraatin* toimittajien ja sosialidemokraattisen nuorisoliiton toimihenkilöiden kanssa. Muistettakoon, että juuri nuorisoliitossa oli ollut varsin laajamuotoista opintotoimintaa jo ennen maailmansotaa. Se oli sinänsä luonteva lähtökohta.

Tosin on samalla huomattava sekin, että SDP:n tilapäinen puoluetoimikunta asetettiin vasta marraskuun alussa 1918 sosialidemokraatteja lähellä olleen raittiusjärjestön Koiton talolla pidetyssä maankattaneessa kokouksessa. Helsingin työväentalo oli edelleen valkoisten takavarikoimana. Sitä ennen ei ollut olemassa mitään varsinaista puoluejohtoa, jonka kanssa tätä uutta hanketta olisi voinut kehittää.⁴³ Yhteiskunnalliset olot olivat lisäksi edelleen vielä sellaiset, että työväenliikkeen toiminnalle oli lukuisia rajoituksia. *Suomen Sosialidemokraatin* ilmestyminenkin keskeytyi syksyllä hetkittäin.⁴⁴

Väinö Voionmaa otti alkusyksyllä 1918 yhteyttä tuntemaansa nuorisoliittolaiseen, sanomalehdentoimittaja Yrjö Räisäseen (sittemmin hyvin tunnettu pakinoitsijanimimerkki Sasu Punanen), joka oli jo vapaalla jalalla koettuaan Viaporin vankileirin karuja oloja.⁴⁵ Voionmaa esitteli tälle ruotsalaisen Arbetarnas Bildningsförbundin toimintaa, jätti joitakin kirjasia luettavaksi ja pyysi Räisästä ajamaan vastaavan järjestön aikaansaamista. Mainittakoon, että Voionmaa oli jo vuonna 1911 saanut matkallaan Englannissa ensimmäiset henkilökohtaiset kosketukset myös sikäläiseen työväestön sivistystyöhön. Varmaan sieltäkin nousi joitakin virikkeitä Ruotsin ohella.⁴⁶

Komitea valmistelemaan

⁴⁰ Lähteenmäki 2014, eri kohdin; Halila s 165.

⁴³ Voionmaakin tuli marraskuussa valituksi puoluetoimikunnan varajäseneksi, mutta ei enää uudelleen joulukuun lopun 1918 puoluekokouksessa. Myöhemmin 1920-luvun alussa hän oli yhden vajaan kauden toimikunnan varajäsenenä. Halila arvioi (s 170) Voionmaan toimineen puolueessa näkyvästi lähinnä vain vaalien yhteydessä.

⁴⁴ Soikkanen 1975 s 322.

⁴⁵ Yrjö Räisänen (1888–1948) kävi seitsemän luokkaa oppikoulua, oli kuopiolaissyntyinen pitkän linjan lehtimies, Savon Työmieheissä 1909–15, sitten Työmieheissä, Suomen Sosialidemokraatissa syksystä 1918, aluksi toimitussihteerinä, sitten pakinoitsijana, myös pilalehti Kurikan toimittajana. Helsingin kaupunginvaltuustossa 1930-luvulla, oli myös kaupunginhallituksen jäsen. Sos.dem. kansanedustaja 1930–40, kuutoset 1941, 1944 ja SKDL:n kansanedustaja 1945–47, myöhemmin mm. Oy Alkon apulaisjohtaja 1947–48, ks. Suomen kansanedustajat II s 876; Työläisopiskelija 2/1938.

⁴⁶ Ks. Järvinen s 17–18.

Toinen henkilö, jonka kanssa professori Voionmaa keskusteli asiasta syksyllä 1918, oli toimintaansa uudelleen aloitelleen sos.dem. nuorisoliiton toimitsija Mikko Ampuja, jonka hän kohtasi kerran sattumalta kadulla.⁴⁷ Voionmaa ehdotti Ampujalle, että nuorisoliitto tekisi liiton perustamisesta aloitteen muille työväen keskusjärjestöille.⁴⁸ Ampuja saikin asiasta innostumaan liittonsa puheenjohtajan, Helsingin työväenyhdistyksen ja -talon ravintolanhoitajan Edvard J. Hämäläisen. Hänkään ei ollut valkoisten vangitsemana.⁴⁹

Nuorisoliiton toimikunnassa hanketta käsiteltiin ensimmäisen kerran sunnuntaina joulukuun 22. päivänä 1918. Asiaa päätettiin tukea, etenkin kun hyvässä muistissa olivat nuorisoliiton omat sivistyspyrkimykset vanhan työväenliikkeen aikana.⁵⁰

Sosialidemokraattisen nuorisoliiton merkitys sivistysjärjestöä perustettaessa oli huomattava, joskin juuri Voionmaan liikkeelle kannustamana. Sen liittotoimikunta asetti hanketta valmistelemaan komitean, johon toimikunnan jäsenistä nimettiin puheenjohtajaksi Edvard J. Hämäläinen, sanomalehdentoimittaja, sittemmin kansanedustaja Yrjö Räisänen ja ulkopuolisista asianharrastajista filosofian maisteri, pankkimies Jonas Laherma⁵¹ sekä Uudenmaan sos.dem. piirisihteeriksi juuri siirtynyt Mikko Ampuja, myös hän oli kansanedustajana myöhemmin. Komitea sai jatkossa täydentää itseään ja sen se pian tekikin.

⁴⁷ Mikko Ampuja (1882–1947) kävi kiertokoulun, toimi nuoruudessaan seppänä Viipurissa, sitten seppänä ja viilaajana Helsingissä 1903–19, välillä Työ-lehden toimistonhoitajana Käkisalmissa, oli myös puhujan tehtävissä, torpparien keskustoimikunnan sihteeri, Uudenmaan sos.dem. piirisihteeri 1908–09, 1919–22, kansanedustajana 1919–41, kuutoset 1941, 1944, ks. Suomen kansanedustajat I s 42–43. – Ampuja ei muistelmissaan maininnut mitään osuudestaan TSL:n perustamisessa (Pajasta parlamenttiin. Neljäkymmentä vuotta Suomen työväenliikkeessä. Helsinki 1947 s 176).

⁴⁸ Hj. Eklund muisteli myöhemmin, että Voionmaa ja Räisänen olisivat yhdessä laatineet liiton perustamista ehdottaneen kirjelmän nuorisoliitolle; Hj. Eklund: Työväen Sivistysliitto, julkaisussa Työväen sivistystyö I. Työväen Sivistysliiton julkaisema. Helsinki: TSL 1922 (Eklund 1922), s 20.

⁴⁹ Edvard Johannes Hämäläinen oli syntynyt 1889 Helsingissä ja toiminut 1913–14 Uudellamaalla sos.dem. nuorisopiirin toimitsijana, sitten liittotoimikunnassa ja myös erilaisissa ay-liikkeen tehtävissä. Vuosina 1917–18 hän oli lisäksi Työväen Sanomalehti Oy:n hallituksen puheenjohtaja (Parkkari 1970 s 292; Pohjanmaa 1948 s 212). – Hämäläisellä oli ollut jonkin verran kahnauksia kevään 1918 kuluessa työväentalon ravintolassa omavaltaiten punakaartilaisien kanssa. Juuri hän oli taloudenhoitaja Albert Sirénin kanssa viemässä 13.4.1918 valkoista pöytäliinaa talon torniin antautumisen merkiksi, kun punakaartilaiset estivät sen portaikossa (Tuomisto 1984a s 267, 272, 274).

⁵⁰ Tässä seurataan perustamisvaiheissa lähinnä Järvisen kuvausta (s 27–30) ja lisäksi on hyödynnetty J. H. Vehkamäen joulukuulla 1919 laatimaa tekstiä: ”Selostus erityisen työväen sivistysliiton perustamista tarkoittaneen valmistavan komitean toiminnasta” sekä komitean muuta aineistoa (Valmistava komitea: pöytäkirjat, toimintakertomus, liiton säännöt, lehtileikkeet, kiertokirje 1919. TSL Kansio CA 1, Työväen Arkisto, TA). – Heta Tolvanen ja Mikko Kosunen kiinnittivät kirjoittajan huomion tähän jossain vaiheessa kateissa/väärässä paikassa olleeseen asiakirjakokonaisuuteen.

⁵¹ Jonas Laherma (1888–1977) toimi Helsingin Työväen Säästöpankissa vuosina 1916–59, aluksi kamreerina, sitten hyvin pitkään toimitusjohtajana (Eino Lyytinen: Työväen pankki. STS ja sen edeltäjät 1909–1984. Helsinki 1983, s 79–81; Soikkanen 1975 s 329–337; ks. myös Jussi Linnamo: Pankkimiehestä ministeriksi. Turun kauden tilinpäätös, teoksessa Kyllä se siitä! Mauno Koiviston ensimmäiset kahdeksan vuosikymmentä. Toimituskunta Tellervo Koivisto, Seppo Lindblom, Jaakko Kalela, Olli Arrakoski. Hämeenlinna 2003, s 73–75).

Perjantaina tammikuun 10. päivänä 1919 piti valmisteleva komitea kokouksen Helsingin Työväen Säästöpankin kokoustiloissa osoitteessa Eläintarhantie 1, ja nyt astui professori Väinö Voionmaa avoimesti ja tarmokkaasti julkisuuteen uutta sivistysjärjestöä rakentamaan. Komitean sihteeriksi valittiin nuorisoliittolainen, ylioppilas J. H. Vehkamäki. Teknisenä sihteerinä toimi neiti Toini Johansson, kenties nuorisoliitto oli hänenkin taustallaan. Viikkoa myöhemmin komitea vielä täydensi itseään ilmeisesti Voionmaan ehdotuksesta arkeologian dosentti Julius Ailiolla, Tokoin senaatin jäseniä hänkin. Ailio oli toiminut aiemmin muun muassa eduskunnan sivistysvaliokunnan sihteerinä.⁵²

Komiteaa laajennettiin muutenkin. Mukaan kutsuttiin Suomen metallityöväen liiton sihteeri Väinö V. Salovaara⁵³, *Kuluttajain Lehden* toimittaja Olavi H. Puro⁵⁴ ja raittiusyhdistys Koiton edustajana puuseppä Johan Virtanen⁵⁵.

Samalla kun valittu ryhmä keskusteli keskuudessaan uuden liiton toiminnan hahmottamisesta, se haki myös mitä ilmeisimmin tulevan liiton jäsenistön perusrunkoa. Sunnuntaina tammikuun 26. päivänä 1919 – ilmeisesti sattumalta TUL:n perustamispäivänä – komiteaa vielä täydennettiin ja laajennettiin sos.dem. puolueen ja naisliikkeen suuntaan. Edelleen kokoonnuttiin pankin kokoushuoneessa, eikä vahingossakaan kirjattu talteen kellonaikaa. Mukaan kutsuttiin kansanedustaja, *Suomen Sosialidemokraatin* (lyhytaikainen) toimittaja Matti Paasivuori⁵⁶, toimittaja Lyyli Eronen (vuodesta 1922 Takki)⁵⁷, sosialidemokraattisen naisliiton taloudenhoitaja, tarkastaja ja

⁵² Julius Ailio (vuoteen 1897 Ax, 1872–1933) työskenteli vuodesta 1899 Muinaistieteellisen toimikunnan eri tehtävissä, ylim. amanuenssina, sitten konservaattorina 1916–20 ja esihistoriallisen osaston johtajana 1920–33, toimi välillä myös arkeologian vt. professorina ja vt. valtionarkeologina. Kansanedustajana 1919–21, 1924–32, ks. Suomen kansanedustajat I s 27.

⁵³ Väinö Veikko Salovaarasta (1888–1964) ks. esim. Suomen kansanedustajat II s 912–913. Hän oli alkuaan konemestari, sittemmin pitkään Helsingin kaupungin palveluksessa, myös ministerinä 1930–40-luvulla, kansanedustajana 1939–44 ja SDP:n puheenjohtajana 1942–44. Hänelläkin oli kokemusta punavankileiristä. Siitä kertoivat esim. hänen kirjeensä vaimolleen Suomenlinnan Isosaaresta/Jauhosaaresta. Ks. Oona Ilmolahti: Nostalgian syleilyssä. Luonto, piristeet ja perinteet poikkeusolojen kiinnekohtina, teoksessa Sisällissodan jäljet, esim. s 57, 75–76.

⁵⁴ Olavi Heikki Puro (vuoteen 1907 Kaasinen, 1883–1933) valmistui Kuopiossa rakennusmestariksi, mutta yhteiskunnallisista asioista kiinnostuttuaan siirtyi lehtimieheksi. Kotkassa hän aloitti 1907 Eteenpäin-lehden toimittajana, mutta siirtyi jo 1912 SOK:n ja 1916 KK:n palvelukseen. Siitä alkaen hän palveli osuusliikkeessä, joskin oli välillä Työmieheissä toimitussihteerinä 1917–18, kansanedustajana 1919–21, ks. Suomen kansanedustajat II s 799–800; Wiksten s 33; Työläisopiskelija 3/1933.

⁵⁵ Useat liiton perustamiseen osallistuneet olivat E. J. Hämmäläisen tavoin mukana nuorisoliiton lisäksi myös HTY:n toiminnassa, mikä kuvasti maan vanhimman työväenyhdistyksen laaja-alaisuutta ja vaikutusta tässäkin asiassa: Salovaara oli mukana johtokunnassa eri aikoina 1920-luvulta 1960-luvulle, Jonas Laherma oli jonkin aikaa johtokunnassa ja Johan Virtanen (1876–1949) oli puolestaan valtuuston varapuheenjohtajana ja puheenjohtajana 1930-luvulla puutyöväen liiton puheenjohtajana ollessaan. Ks. Tuomisto 1984a s 482–484, 486. Virtasesta myös Risto Reuna: Puutyöläisten historia II. Puutyöläiset ja heidän liittonsa työmarkkinoilla 1931–1973. Helsinki: PTL 1985 (Reuna 1985) s 1278. – HTY muuttui 1920 jäsenyhdistysten muodostamaksi, lähinnä taloudelliseksi yhdistykseksi ja lisäksi vahvasti vasemmistososialistien johtamaksi ay-liikkeen vaikutuksen kasvaessa.

⁵⁶ Matti Paasivuorella (1866–1937) oli kyllä muutenkin ihan riittämiin työtehtäviä niin kansanedustajana kuin myös ay-miehenä, helmikuussa 1919 hänestä tuli Suomen ammattijärjestön puheenjohtaja seuraavan vuoden lopulle saakka (Marjaliisa Hentilä 2013 s 212–213, 425; Suomen kansanedustajat II s 728).

⁵⁷ Lyyli Eronen (vuodesta 1922 Takki, 1892–1957) oli Työmieheissä ensimmäinen nainen toimittajana 1917–

pitkäaikainen kansanedustaja Miina Sillanpää⁵⁸ ja sanomalehdentoimittaja Reinhold Sventorzetski (vuodesta 1938 Svento)⁵⁹. Voi hyvin arvioida, että laajentamisella oli kaksikin tavoitetta: haettiin hankkeelle sekä lähtökohtaisesti monipuolisempaa järjestöpohjaa että myös arvovaltaisia ja vaikutusvaltaisia tukijoita työväenliikkeen sisältä.

Sivistysliiton perustaminen voidaan nähdä myös yhtenä osana sosialidemokraattisen liikkeen järjestöllistä uudelleenrakentamista sisällissodan jälkeisessä tilanteessa. Mahdollisesti senkin takia niin monella taholla suhtauduttiin hankkeeseen ylipäänsä myönteisesti. Muutamat olivat jo aiemmin olleet mukana erilaisissa sivistystehtävissä. Kokemusta oli siten jo jonkin verran. Yliopistoväen mukaan tulo, Väinö Voionmaa ja Julius Ailio etunenässä – muutamia muitakin akateemisen koulutuksen saaneita oli nyt puoluehallinnossa – rinnastui jossakin määrin marraskuun 1905 jäsenvyöryyn, joskin nyt oltiin aivan toisenlaisessa tilanteessa, nousun sijasta raskaita menetyksiä kärsineinä. Voionmaa toi mukanaan laajan kansansivistäjän kokemuksensa niin raittiustoiminnasta, Kansanvalistusseurasta kuin yliopistomaailmasta. Päivö Puhakainen on osuvasti painottanut, että ”Voionmaan ja Ailion korostama työväenhenkisyys ei merkinnyt tinkimistä tieteellisyydestä eikä heidän tieteellisyytensä ollut ristiriidassa työväenhenkisyyden kanssa”.⁶⁰

Kun Voionmaan esiin nostama ajatus uuden sivistysjärjestön perustamisesta oli saanut edellä kuvatulla tavalla ensin tukea nuorisoliitosta, sitten sen kutsusta hieman laajemminkin työväenliikkeen keskuudessa, oli edetty nopeasti varsin pitkälle. Nyt Voionmaan ”täytyi vain esitellä valmiiksi ajatellut asiat valmistelevalle toimikunnalle ja saada sen siunaus niille”, kuten Pentti Järvinen on opinnäytetyössään kiteyttänyt.⁶¹

- - - tietolaatikko

SIVISTYSTYÖN ALKUVAIHEITA ENGLANNISSA JA RUOTSISSA

18 ja siirtyi sitten Kuluttajain Lehteen (Pohjanmaa 1948 s 122; Wiksten s 59). Osuuskauppaliikkeen parissa hän toimi pitkään Naiset mukaan -toimikunnassa, neljännesvuosisadan toimikunnan puheenjohtajanakin, kooten naisia yhteisiin tapahtumiin, muun muassa kotitalousasioiden koulutustilaisuuksiin (ks. E-liikkeen uranuurtajia. Helsinki: KK 1967 s 256–257; Työläisnaisen tarina. Toim. Pirkko Aro, Marjaliisa Hentilä, Irma Nissinen. Helsinki: Sosialidemokraattiset Naiset 1995, s 19; Lähteenmäki 2000 s 99, 126).

⁵⁸ Miina Sillanpää (alkuaan Riktig, 1866–1952) oli kansanedustajana 1907–10, 1914, 1917, 1919–32, 1936–47, talousneuvos 1939; ks. Suomen kansanedustajat II s 943; ks. myös Maarit Vallinharju: Miina Sillanpää, teoksessa Tiennäyttäjät 2, s 283–323; E-liikkeen uranuurtajia s 250–251; Työläisnaisen tarina s 23–24; Lähteenmäki 2000 s 114–118; Aura Korppi-Tommola: Miina Sillanpää. Edelläkävijä. Helsinki 2016. – Miina Sillanpään pelkkä ansioluettelo tehtävineen on pitkä ja jo sellaisenaan vaikuttava, ks. Sosialidemokraattiset Naiset Suomen hallituksessa ja eduskunnassa s 38–40; Korppi-Tommola s 169–170.

⁵⁹ Reinhold Sventorzetski (1881–1973) oli ollut kenraalikuvernöörin kansliassa virkamiehenä ja toimi Työmiehessä/Suomen Sosialidemokraatissa artikkelitoimittajana ja ulkomaanosaston toimittajana 1918–20, sittemmin Tampereella Kansan Työssä, kansanedustajana 1922–44 sos.dem. ja 1945–47 Skdl (ks. Suomen kansanedustajat II s 998; Wiksten s 37).

⁶⁰ Päivö Puhakainen: Työväenliikkeen ja yliopistomaailman yhteyksiä sotien välillä, teoksessa Punaisista apostoleista (Puhakainen 1983), s 40.

⁶¹ Lainaus Järvinen s 29; nuorisoliiton osalta ks. Laakso, Åberg s 93.

Työväestön sivistystoiminta lähti brittein saarilla liikkeelle varsin pitkälti yliopistojen parista. Toisaalla oli osuustoimintaliikkeen ja laajenevan ammattiyhdistysliikkeen kasvava tiedontarve. Siitä kerrottiin yliopistoille. Rochdalesta alkunsa saaneella osuuskauppaliikkeellä oli puolestaan oma osuustoimintaopistonsa Manchesterissa.

WEA ja sen periaatteet

Albert Mansbridge (1876–1952) oli kirvesmiehen poika, joka joutui jättämään koulunkäynnin varhain kesken, mutta kouluttautui myöhemmin itse filosofian tohtoriksi saakka. Hän lähti jo nuorena miehenä osuustoimintaliikkeen palvelukseen ja tutustui sitä kautta työväestön sivistystarpeisiin. Hän piti Oxfordin yliopiston kesäkursseilla vuonna 1899 esitelmän, jossa kosketeltiin osuustoiminta- ja ammattiyhdistysliikkeen sekä toisaalla yliopistojen välisiä suhteita. Esitelmän kiteytys oli, että ”kansan itsensä luomat liikkeet ja niiden luottamushenkilöt parhaiten tuntevat laajojen joukkojen sivistystarpeet”.

Yliopistoihin oli jo kehitelty kerhoja, joissa oli korkeintaan 24 osallistujaa. Kaikkien oli sitouduttava kolmevuotisen jakson suorittamiseen. Kurssilaisina työläiset halusivat sellaisia luennoitsijoita, jotka kykenivät myös keskustelemaan. Yliopistomalli on poikennut pohjoismaissa omaksutusta työväen sivistystyön mallista.

Mansbridge jatkoi ajatustensa kehittelyä puhein, kirjoituksin ja esitelmin. Hänen ehdotuksestaan perustettiin kesällä 1903 työväen korkeamman sivistyksen edistämisen liitto. Nimen The Workers' Educational Association eli WEA liitto omaksui kaksi vuotta myöhemmin 1905. Mansbridge toimi järjestön ensimmäisenä sihteerinä vuoteen 1915 saakka.

Liittoon kuuluivat perustajajäsenenä osuustoimintaliitto ja monet ammattiliitot, lisäksi alusta alkaen kannattajajäsenenä oli myös yksittäisiä henkilöitä. On syytä huomata, että työväenpuolue, Labour Party, ei ollut mukana. Se toimikin lähinnä vaaliorganisaationa.

Johtoajatuksena oli, että ”työväenliikkeen on myös sivistyksellisesti järjestyneenä otettava työväelle tarkoitettun sivistystyön johto ja vastuu”. Tämä kiteytynyt toiminnan idea levisi Ruotsin kautta muihin pohjoismaihin.

Englannista on lisäksi kotoisin myös toinen kantava ajatus. Kansansivistystyötä tai aikuiskasvatusta on pidettävä maan koulu- ja kasvatusjärjestelmän elimellisenä osana. Se ei pääty minkään kurssin suorittamiseen tai todistukseen, vaan sen haastavana ajatuksena on jatkua koko elämän ajan. Tämä ajatus tuli sittemmin 1960-luvulla mukaan myös Yhdistyneiden Kansakuntien (YK, United Nations) alaisen koulutus- ja kasvatusjärjestö Unescon omaan ohjelmaan.⁶²

⁶² Sakari Kiuru kiinnitti kirjoittajan huomion tähän erityiselle. Ks. Sakari Kiuru: Suomi Unescossa - Unesco Suomessa. Helsinki: TSL 1991 (Kiuru 1991), eri kohdin; sama: Lyhyin askelin. Puolipoliittiset muistelmani. Helsinki: TSL 2004 (Kiuru 2004a) s 124–127; ks. myös Kiurun saatesanat (s 7–9) Unescon julkaisemassa teoksessa A. M. Hely: Uusi aikuiskasvatus. Forum kirjasto F 19. Helsinki: Tammi 1968. – Unescon merkitys korostui myös Jorma Turusen ja kirjoittajan keskustellessa Sakari Kiurun kanssa TSL:n

Kun itsenäistyneessä Suomessa tarkasteltiin 1920-luvulla vapaan kansansivistystyön sekä kansanopistojen ja työväenopistojen tarvitsemaa lainsäädäntöä, tarjosi Englanti siinäkin käytännön esimerkkiä. Siellä asetettu aikuiskoulutuskomitea (Adult Education Committee) totesi vuosina 1918–19 tehdyn laajan komiteatyön jälkeen loppumietinnössään vakiintuneen käytännön: valtion tuli avustaa aikuiskasvatuksessa, mutta sen tuli jättää ”laaja itsesäätelyn ja -organisoinnin vapaus” niille sivistysorganisaatioille, joita se avusti. Tarkastuksin tuli varmistaa toiminnan säännönmukaisuus ja tarpeelliset kasvatukselliset vaatimukset sekä se, että kyse oli vakavasta opiskelusta. Valtiollista tukea tai apua ei saanut evätä sen vuoksi, että opetus tapahtui jossain tietyssä henkisessä ilmapiirissä (*a particular atmosphere*).⁶³

ABF synty

Ruotsissa opintokerhotoiminta sai alkunsa raittiusliikkeen parissa. Työväenliikkeen oma sivistystoiminta alkoi laajemmin vahvistua sen jälkeen, kun vuonna 1906 oli perustettu Brunnsvikin kansankorkeakoulu eli kansanopisto (folkhögskola). Koulu siirtyi vähitellen työväenliikkeen hallintaan.

Sivistysjärjestön perustajaisäksi tuli opettajan poika Rickard Sandler (1884–1964). Hän valmistui filosofian kandidaatiksi Uppsalan yliopistosta vuonna 1905. Sen jälkeen hän toimi vuoteen 1926 saakka Brunnsvikin ja Holan kansankorkeakouluissa opettajana. Sivistysasioista hän puhui esimerkiksi jo vuonna 1907 sosialidemokraattisen nuorisoliiton kongressissa, liittokokouksessa. Hän oli aktiivinen sosialidemokraattisessa liikkeessä ja nousi vuonna 1911 puoluehallituksen jäseneksi. Myöhemmin hän toimi myös ministerinä eri hallituksissa, esimerkiksi vuonna 1920 Hjalmar Brantingin ensimmäisessä, ja oli myöhemmin tuokion pääministerinäkin.

Brunsvikin koulun oppilaskunnan juhannusjuhilla vuonna 1912 Rickard Sandler piti esitelmän työväen sivistystoiminnan keskittämisestä. Sillä oli ratkaiseva, herättävä vaikutus. Kannustusta antoi vuoden 1912 kirjastouudistus. Sandler tunsikin WEA:n toimintaa ja ehdotti vastaavanlaisen järjestön aikaansaamista myös Ruotsiin. Ajatuksen poikana oli mahdollisesti ollut samoihin aikoihin itäisessä muuallakin.

Sosialidemokraattinen puolue kutsui pian koolle neuvottelukokouksen asiaa valmistelemaan. Marraskuun 16. päivänä 1912 perustettiin liitto, joka muutamaa kuukautta myöhemmin helmikuussa 1913 sai nykyisen nimensä Arbetarnas Bildningsförbund eli lyhenteenä ABF. Siihen liittyivät osuustoimintajärjestö Kooperativa Förbundet (KF), ammatillinen keskusjärjestö Landsorganisation (LO), sosialidemokraattinen puolue (SAP), sosialidemokraattinen nuorisoliitto ja kirjatyöntekijäin liitto. Sandler toimi sivistysliitossa ensimmäisenä opintojohtajana (riksstudieledare) vuosina 1912–19 ja puheenjohtajana sitten vuodet 1919–38.

julkistaman satavuotishistoriakirjan ykkösosan sisällöstä 5.10.2022.

⁶³ Ernest Green: Kansansivistystyö Englannissa. Työläisopiskelija 2 ja 3/1949; Jukka Tuomisto 2003 s 61, myös lainaus; ks. myös Zachris Castrén: Valtio ja vapaa kansansivistystyö, teoksessa Valistus, sivistys, kasvatustiede (Castrén 1991) s 153.

Selkeänä, mielenkiintoisena erona Englantiin oli muun muassa se, että Ruotsissa mukaan tulivat myös poliittiset keskusjärjestöt kuten työväenpuolue ja nuorisoliitto. Siten ABF:stä kasvoi nopeasti koko vahvistuvan työväenliikkeen sivistystoiminnan keskipiste. Työväenopistolaitos jäi vähäisemmäksi.⁶⁴ Mielenkiintoinen yhteinen piirre ABF:n ja TSL:n perustajahahmojen välillä oli siinä, että niin Rickard Sandler kuin Väinö Voionmaakin olivat opettajan poikia.

”Vihdoinkin toteutuu...”

Väinö Voionmaan keskeinen järjestöllinen ja periaatteellinen lähtökohta oli Ruotsiin vuonna 1912 perustettu Arbetarnas Bildningsförbund. Se kävi erinomaisesti ilmi esimerkiksi siitä, että Voionmaa käänsi suoraan ABF:n säännöt suomeksi ja esitteli ne uuden liiton mallisäännöiksi valmistelevalle toimikunnalle, sen toisessa kokouksessa tammikuun puolivälissä 1919. Toimikunta hyväksyi muutkin Voionmaan laatimat hahmotelmat melkein sellaisinaan. Julius Ailion panosta näkyi erityisesti siinä, että hän ehdotti tarkoituspäälään lyhyempää ja selkeämpää muotoilua.⁶⁵

Tammikuussa hyväksyttiin myös Yrjö Räisäsen hahmottelema julistusluonnos, jolla haluttiin lähestyä työväenjärjestöjä. Komitean jäseniä pyydettiin lisäksi harjoittamaan asian puolesta ”henkilökohtaista agitatsionia” – tässä termiä käytettiin todella myönteisesti ja kannustavasti. Lisäksi muutamia jäseniä pyydettiin laatimaan asiaan liittyviä sanomalehtikirjoituksia.

Ensimmäisenä lehtikirjoituksena julkaistiin – luonnollisestikin – Väinö Voionmaan laatima ”Työväen sivistysriennot” keskiviikkona tammikuun 22. päivänä 1919 *Suomen Sosialidemokraatissa*. Kaksi päivää myöhemmin julkaistiin lehdessä Jonas Laherman samansuuntainen kirjoitus ”Työväen opinto- ja sivistystyön kehittäminen. Erityistä ”Työväen Sivistysliittoa` suunnitellaan”.

Voionmaa korosti kirjoituksessaan lähtökohtana sekä punaisten että valkoisten veritekojen kauheutta. Uuden sivistystyön tuli estää tällaisten toistuminen. Viesti lähti kahteen suuntaan. Hänen mukaansa yleinen kansansivistystyö oli ollut puutteellista, samoin ”vapaa sosialistinen valistustyö” oli jäänyt ohueksi ja pinnalliseksi.

Voionmaa antoi kirjoituksessaan tunnustusta sosialidemokraattiselle nuorisoliitolle, jota hän piti tässä asiassa jopa hankkeen kulmakivenä. ”Vapaata työväensivistystyötä” oli tarkoitus toteuttaa monella tavalla, kirjastotoiminnalla, järjestetyillä opinnoilla, taide-esityksin, ”henkiselä toverielämällä”, matkailun avulla jne. Kiintoisa yksityiskohta liittyi politiikkaan, tarkemmin

⁶⁴ Englannin ja Ruotsin osalta ks. Hautamäki 1954 s 89–100; ABF:n perustamisesta myös Johansson s 47–54, myöhemmästä toiminnasta s 54–61; Haste 1988 s 216, 357. Albert Mansbridgesta ja Rickard Sandlerista kertoo myös Wikipedia. – Työväenkirjastojen aikaansaaminen oli ABF:n synnyn yhtenä taustana, ks. esim. Bildningens förkämpar. ABF Stockholms län 60 år. Borås 1989, s 9–15, 27–28; Johansson s 182–186.

⁶⁵ Järvinen s 29; Vehkamäen mukaan Ailio ja Laherma tekivät ”huomautuksia ehdotuksien johdosta” ja joitakin korjauksiakin, mutta ”se oli kai enemmän tavan vuoksi” (Vehkamäki 1929). – Vehkamäki muisti tässä Laherman etunimeksi väärin Väinö.

ilmaisten kunnallispolitiikkaan, johon oli eduskunnan vahvistamien kunnallislakien myötä viimein avautunut uusia mahdollisuuksia. Työväen osallistuminen kunnallispolitiikkaan edellytti Voionmaan mukaan ”sellaista voimaa ja kykyä, joka voi lähteä ainoastaan syvemmästä älyn, sydämen ja koko elämän sivistyksestä”.

Kirjoituksessa kerrottiin sivistysliiton perustamishankkeesta. Väinö Voionmaa korosti työväen sivistysliikkeen olevan osa luokkataistelua. Tuotantoelämään hän ei kuitenkaan suoranaisesti puuttunut. ”Silloin kun työväen sivistys on voittanut, on sosialismi voittanut”, hän tiivistä käsityksiään varsin yleisellä tasolla, voi ehkä sanoa myös monimielisesti.⁶⁶

Valmisteleva komitea kokoontui neljännen ja viimeisen kerran keskiviikkona tammikuun 29. päivänä 1919 työväenpankin tiloissa Siltasaaressa. Kokouksessa hyväksyttiin valmisteltu sääntöehdotus liitolle ”kolmannessa lukemisessa” ja myös työväenjärjestöille suunnatun julistuksen sanamuoto.

On kiintoisaa huomata rinnakkaisilmiönä, että aivan samaan aikaan oltiin toisaalla perustamassa myös Työväen Urheiluliittoa. Sitäkin oli valmisteltu syksystä 1918 alkaen ja hanke toteutui tammikuun 1919 lopulla, kuten edellä kuvattiin. Muidenkin uusien työväen yhteisjärjestöjen perustaminen oli vireillä. Suomen Työväen Musiikkiliitto (STM) ja Työväen Näyttämöiden Liitto (TNL) perustettiin vuonna 1920, sekä esimerkiksi Suomen työväen esperantoliitto vuonna 1925.⁶⁷ Työväen Suomi pyrki kokoamaan uudelleen voimiaan laajalla rintamalla, maahanlyöntinsä jälkeen uusissa valkoisen Suomen oloissa.

Tietoa sivistysliiton perustamishankkeesta levisi koko ajan julkisuuteen valmistelujen aikana, suunnitellulla tavalla. Helmikuun ensimmäisenä päivänä julkaistiin *Suomen Sosialidemokratissa* vielä Mikko Ampujan kirjoitus ”Työväen Sivistysliitto. Kauan kaivattu unelma siis vihdoin toteutuu”. Jo ensimmäisten lehtikirjoitusten saaman vastaanoton perusteella kirjoitti komitean sihteeri J. H. Vehkamäki myöhemmin selostukseensa, että ”työväen myötätunnon sai ehdotus aivan täydellisesti osakseen”.⁶⁸ Kun tarkempaa tietoa ei ole, niin mielellään Vehkamäkeä uskoo.

Julistus työväelle

⁶⁶ Väinö Voionmaa: Työväen sivistysriennot. Suomen Sosialidemokraatti 22.1.1919, myös lainaukset; alkuperäisessä lehtiartikkelissa luki vielä Väinö Voionmaa.

⁶⁷ Ks. esim. Oiva Valavaara: Suomen työväenliikkeen nykyinen kokonaisorganisaatio, teoksessa Työväen omaehtoinen sivistystyö s 37–46 (Valavaara 1954; Valavaaralla on kirjassa peräkkäin, kokonaisuutena useita artikkeleita, niitä ei jatkossa mainita erikseen); Työväenliikkeen tietokirja s 243–248; ks. myös esim. Suomen Työväen Musiikkiliitto 60. Koonnut Merja Hurri. Tampere 1982; myöhemmistä ajoista ks. Suomen Työväen Musiikkiliitto 1980–2003. Kirj. Usko Rasilainen. Tampere 2005; Kalevi Kalemaa: Aatteen ja taiteen liitto. Suomalaisen työväenteatterin ja Työväen Näyttämöiden Liiton (1920–1980) kehityslinjoja. Tampere 1980 (Kalemaa 1980); Mikko-Olavi Seppälä: Parempi ihminen, parempi maailma - suomalaisen työväenteatterin päättämätön tarina. Tampere 2020; ks. toiminnasta myös STM:n ja TNL:n kotisivut verkossa: www.musiikkiliitto.fi ja www.tnl.fi.

⁶⁸ Alkuvaiheiden osalta on hyödynnetty myös TSL:n ensimmäistä toimintakertomusta ”I työkausi 1.9.1919–31.5.1920” (jatkossa toim.kert., TA). Kertomuksia oli pitkään käytännössä kaksi, jotka menivät osin päällekkäin, toinen työkausittain etenevä ja toinen liiton toimikunnan, kalenterivuositain etenevä.

Valmistelevan komitean julistus päätettiin julkaista kaikissa työväenlehdissä, allekirjoittajina kaikki valmistelevan komitean jäsenet. Lisäksi se lähetettiin sosialidemokraattiselle puolueelle, sos.dem. nuorisoliitolle, sos. dem. naisliitolle, Suomen ammattijärjestölle, Kulutusosuuskuntien keskusliitolle, Työväen urheiluliitolle, sos.dem. raittiusliitolle ja helsinkiläiselle raittiusyhdistys Koitolle.

Julistuksen teksti alkoi: ”Nopeammin kuin saattoi aavistaakaan, on Suomen työväenliike noussut siitä maahanlyödyn asemasta, johon onneton kansalaisota sen saattoi.” Vaikka liike oli ollut ennen laaja ja myös voimakas, oli sen sivistystoiminta ollut vaillinaista sekä ”kärsinyt varsinkin johdon ja keskityksen puutetta” – mitä kaikkea sillä sitten tässä yhteydessä tarkoitettiinkaan. Lisäksi työväenliike oli ajan kuluessa ”kasvanut enemmän laajuutta kuin syvyyttä”. Väkeä oli ajanut järjestöihin ”suureksi osaksi vain ulkonaiset olosuhteet, vaisto ja työväenluokan yhteenkuuluvaisuuden tunne”. Nyt tarvittiin voimaperäistä, kaikkien työväenjärjestöjen keskuudessa harjoitettavaa sivistystoimintaa.

Suunniteltu järjestö ei ollut julistuksen mukaan tarkoitettu miksiäkään ”uudeksi, alimmista osistaan ylimpiin saakka itsenäiseksi järjestöksi toisten rinnalla, vaan niiden yhteiseksi elimeksi määrättyä tarkoitusta varten”. Julistuksessa oli myös toivorikasta lennokkuutta: ”Temmatkoon työväen sivistysliike mukaansa työväenjärjestöt järjestöinä ja niiden jäsenet yksilöinä!”

Julistuksessa kehoitettiin järjestöjä valitsemaan edustajansa suunnitellun sivistysjärjestön perustavaan kokoukseen. Vastaukset piti lähettää nuorisoliiton puheenjohtajalle Edvard J. Hämäläiselle, hänen kotiosoitteeseensa Näkinkujalle Helsingin Hakaniemessä. Yllättävää oli, että vastausaikaa annettiin vain helmikuun puoliväliin saakka.⁶⁹ Mahdollisesti siten pyrittiin kiirehti- mään tapahtumia.

Hämäläisellä riitti muutenkin erilaisia järjestökiireitä. Hän oli ollut vuonna 1915 Helsingin työväenyhdistyksen johtokunnan puheenjohtaja ja hänet valittiin loppusyksyllä 1918 tehtävään uudelleen, tosin vain vuoden 1919 alkuun saakka. Lisäksi hän antoi samaan aikaan panoksensa nuorisoliiton toiminnan elvyttämiseen maanlaajuisesti. Ravintolatoimintaa hän ei enää hoitanut.

Mielenkiintoista oli samalla, että Edvard J. Hämäläinen alkoi vuoden 1919 puolella kallistua poliittisesti sosialidemokraateista vasemmistolaisempaan suuntaan, kuten myös monet ammattiyhdistysvaikuttajat HTY:n parissa. Lisäksi nuorisoliitossakin alkoi tapahtua vasemmistolaistumista, samoin naisliitossa. Pahin valkoisen terrorin aika oli jäänyt taakse, ja olot olivat suhteellisesti jo hieman vapautuneemmat kuin vielä syksyllä 1918. Kommunistisen liikkeen kaikessa hiljaisuudessa tai joskus puoliavoimestikin levittämät viestit ja houkutukset jyrkempään toimintaan puhuttelivat monia.⁷⁰

⁶⁹ Julistus on julkaistu esim. Suomen Sosialidemokraatti 30.1.1919; Työväen omaehtoinen sivistystyö s 102–104.

⁷⁰ Tuomisto 1984a s 284, 291–292, 482–483; Soikkanen 1975 s 336–337, 359–361; Suomen työväenliikkeen historia s 144; Laakso, Åberg s 53–56; Lähteenmäki 2000 s 102–107; vrt. Parkkari 1970 s 80–99. – Vasemmistolaisten keskinäistä juopaa nousi esiin jo maaliskuun 1919 eduskuntavaaleissa: SKP:n

Ketkä saadaan mukaan?

Sivistysjärjestön perustaminen eteni, vaikka monilta mukana olleilta vaadittiin paljon muitakin ponnistuksia järjestöelämän elvyttämiseksi. Muutamaa vuotta myöhemmin laatimassaan kirjoituksessa Voionmaa korosti sitä, että ”vanhemmat työväenjärjestöt” eivät olleet voineet riittävästi kiinnittää huomiotaan sivistystoiminnan erityiskysymyksiin. Silloin ne olisivat joutuneet laiminlyömään varsinaiset tehtävänsä. Tarvittiin uusi, erityinen ”työväenjärjestöjen vapaa liitto”, kuten Voionmaa alleviivaten korosti.⁷¹

Ensimmäisenä ehätti vastauksestaan päättämään jo perjantaina helmikuun 7. päivänä 1919 Suomen ammattijärjestön toimikunta. Se ei kuitenkaan itse ottanut hankkeeseen kantaa, vaan kertoi siirtävänsä päätöksenteon liittonsa valtuustolle. Myöhemmin valtuusto päätti kuitenkin ottaa kielteisen kannan liittotoimikunnan esitettyä osallistumista sivistysjärjestön perustavaan kokoukseen. Kenties haluttiin katsoa tulisiko hankkeesta mitään. Ammattijärjestö tulikin sitten mukaan jäseneksi vasta vuotta myöhemmin.⁷²

Toisena lähetti vastauksensa sosialidemokraattinen nuorisoliitto. Oli ymmärrettävää, että se itse valmisteluissa olleena ja keskeisenä toimijana otti toimikunnassaan lauantaina 8. päivänä helmikuuta 1919 myönteisen kannan ja valitsi edustajansa tulevaan perustavaan kokoukseen.

Nuorisoliiton edustajaksi tulevaan perustavaan kokoukseen valittiin sivistysliiton perustamista suunnitelleen komitean puheenjohtaja Edvard J. Hämäläinen. Hänen sairastumisensa myöhemmin keväällä hidasti valmisteluja. Kesällä hän joutui, yhä tautivuoteella ollen, siirtämään koollekutsujan tehtävän SDP:n puoluesihteerille Taavi Tainiolle. Murheellista oli, että niin keskeisen käytännön valmistelupanoksen koko hankkeelle antanut puheenjohtaja Hämäläinen kuoli sairauden murtamana elokuun alussa, kolmenkymmenen vuoden ikäisenä, näkemättä koskaan Sivistysliiton syntymää.

Eri järjestöjen päätökset etenivät omaa tahtiaan, ilman mitään erityisen innostunutta ryntäystä. Ne eivät juuri noudattaneet valmistelleen komitean pyyntöä saada vastaus viimeistään helmikuun puolivälissä. Ehkä se kertoo myös siitä, ettei kaikkialla ollut aivan samanlaista palavaa innostusta uuden järjestön perustamiseen kuin itse hankkeen valmistelijoilla. Senkin ymmärtää tuon ajankohdan kiireisessä tuoksinassa. Muutakin tekemistä riitti. Asia oli tässä muodossa aivan uusi. Kielteisiä vastauksia ei kuitenkaan tullut yhtään, suopeutta siten oli.

Juuri oman toimintansa aloittanut TUL siirsi päätöksenteon asiassa liittokokouksen ratkaistavaksi.

päätöslauselmassa torjuttiin äänestämisen ”orjuuden merkkinä” ja sosialidemokraatteja haukuttiin ”luopioiksi” ja ”luikureiksi”. Suomessa toimineet vasemmistososialistit kannustivat kuitenkin äänestämään suuntauksen ehdokkaiksi tiedettyjä, mutta samalla oli aikanaan varauduttava käyttämään tarvittaessa ”toisia keinoja” (Soikkanen 1975 s 354).

⁷¹ Väinö Voionmaa: Työväen Sivistysliitto, teoksessa Sosialidemokraattinen puolue 25 vuotta (Voionmaa 1924a), lainaukset s 302 ja 304

⁷² Ala-Kapee, Valkonen s 518, ks. myös laajemmin ammattijärjestön omasta ”kehotus- ja valistustyöstä” s 515–518.

Viikonloppuna elokuun 9.–10. päivänä 1919 pidetty liittokokous ottikin myönteisen kannan, ja TUL päätti liittyä uuden liiton jäseneksi, mutta vasta vuoden 1920 alusta alkaen. Se ei siten tullut vielä mukaan perustavaan kokoukseen.

Sosialidemokraattisen puolueen puolueneuvosto päätti kokouksessaan toukokuun 12.–13. päivänä lähettää edustajansa sivistysliiton perustavaan kokoukseen. Maanantaina heinäkuun 28. päivänä 1919 päätti myös raittiusyhdistys Koitto tulla perustavaan kokoukseen mukaan.

Viimeisenä ehätti ilmoittautumaan perustavaan kokoukseen Kulutusosuuskuntien Keskusliitto lauantaina elokuun 23. päivänä päivätyllä kirjeellä, puolisen vuotta toivotun määräpäivän jälkeen. Sen sijaan kutsutuista sos. dem. naisliitto ja sos. dem. raittiusliitto eivät tehneet lainkaan päätöstä asiasta ennen perustavaa kokousta. Mahdollista on, että suullisia näkemyksiä kuultiin kyllä. Näin kuitenkin kaikkiaan neljä kahdeksasta kutsutusta työväenjärjestöstä ilmaisi kirjallisesti, virallisella päätöksellä halunsa osallistua uuden sivistysliiton perustamiseen.

Perustava kokous Sirkuskadulla

Kun valmistelut olivat edenneet, saattoi valmisteleva komitea kutsua perustavan kokouksen koolle maanantaiksi, syyskuun ensimmäiseksi päiväksi 1919. Kokous pidettiin Helsingin Siltasaassa sosialidemokraattisen puoluetuomikunnan tiloissa, osoitteessa Sirkuskatu 3 (vuodesta 1938 Paasivuorenkatu)⁷³. Kellonaikaa ei mainittu pöytäkirjassa eikä missään toimintakertomuksessa tai muistelmassa, se oli todennäköisesti myöhään iltapäivällä tai alkuillasta.⁷⁴

Kokouksessa olivat paikalla seuraavat, kolmen eri järjestön valtuuttamat edustajat:

- Sosialidemokraattinen puolue: kansanedustaja Väinö Voionmaa, puoluesihteerit Taavi Tainio, kansanedustaja, Uudenmaan sos. dem. piirisihteerit Mikko Ampuja
- Sosialidemokraattinen nuorisoliitto: liiton toimikunnan jäsen Hannes Räsänen⁷⁵
- Kulutusosuuskuntien Keskusliitto: KK:n sihteerit Väinö Hupli⁷⁶

Raittiusyhdistys Koiton edustaja ei jostain syystä osallistunut perustavaan kokoukseen, vaikka järjestö oli siihen ilmoittautunut. Se katsottiin kuitenkin yhdeksi perustajajäseneksi.

Kokousedustajia ei sinänsä ollut paljon, viisi miestä vain, mutta tämä viisikko edusti kuitenkin

⁷³ Vuonna 1906 valmistuneen Sirkuskatu 3:n kiinteistön omisti Työväen Sanomalehti Osakeyhtiö, 1923 se siirtyi eräiden vaiheiden jälkeen Kustannus Oy Kansanvallan omistukseen (Pohjanmaa 1948 s 127–129).

⁷⁴ Pöytäkirja on julkaistu ainakin Työläisopiskelija 8/1944. – Alkuiltaan viittaisi se, että seuraava kokous päätettiin perjantaille 5.9.1919 klo 19.

⁷⁵ Hannes Räsänen oli nuorisoliiton liittotoimikunnan jäsen, sai sittemmin tammikuussa 1922 maanpetostuomion osallistuttuaan vasemmistososialistien järjestötoimintaan (Parkkari 1970 s 97, 111). Toimi myöhemmin 1930-luvulla, elämänsä loppuun SKP:n tehtävissä Neuvostoliitossa.

⁷⁶ Perustamisen aikaan Väinö Hupli (1886–1934), pitkäaikainen sanomalehdentoimittaja, työskenteli KK:n sihteerinä. Kansanedustajana 1919–21, Helsingin kaupungin rahatoimenjohtajana 1925–34. Vaikutti Väinö Tanneria vastustaneen ns. huplilaisen opposition keskeisenä henkilönä 1920-luvulla (ks. Suomen kansanedustajat I s 245–246; E-liikkeen uranuurtajia s 67–68; Soikkanen 1975 s 432–438).

kolmea hyvin keskeistä maanlaajuista työväenjärjestöä.

Jo kesään 1919 mennessä nuorisoliiton kaikkiaan 470 osastosta onnistuttiin herättämään uudelleen toimintaan 250; syksyllä 1917 toimivia oli ollut 330. Vuoden lopulla jäseniä oli osastoissa lähes 18 000. SDP:n puolueosastojen määrä oli puolestaan runsaat 1200, ja kokonaisjäsenmäärä oli vuoden 1919 lopulla ehkä jo hieman yllättävänkin suuri, yli 67 000, mistä määrä sitten vuoteen 1922 mennessä aleni jakautumisen takia puoleen. Puolueosastojen määrä sen sijaan aleni vain hivenen. KK:laisen osuuskauppaliikkeen jäsenmäärä oli vuonna 1917 ollut runsaat 130 000 ja se oli seuraavan vuoden pienen notkahduksen jälkeen vuonna 1919 edelleen huomattavan suuri, noin 120 000.⁷⁷ On syytä huomata heti, että jäsenmäärät menivät ainakin osin jonkin verran päällekkäin.

Mielenkiintoista on, että nuorisoliiton edustajakokous ratkaisi vasta hieman myöhemmin syyskuussa muodollisesti liiton mukaan tulon sivistysjärjestöön. Helsingin sos.-dem. nuorisoseura kannatti liittymistä. Liittotoimikunta totesi osaltaan, ”ettei liitto voi olla hyväksymättä toimenpidettä, joka tarkoittaa liiton yhden tärkeimmän ohjelmakohdan, sivistystyön suurisuuntaista edesauttamista”.⁷⁸

Sitäkin voidaan pitää mielenkiintoisena, että sosialidemokraattinen naisliitto ei tässä vaiheessa ilmaissut asiasta mitään. Naisliitosta oli kyllä Miina Sillanpää ollut mukana valmisteluissa, samoin Lyyli Eronen, jolla oli taustanaan myös osuustoimintaliike.⁷⁹

Naisliitonkin parissa oli viriämässä keskustelua aatteellisesta suunnasta, ja vuonna 1920 kävi ilmi, että liittotoimikunnan enemmistö oli vasemmistososialisteja. Ratkaiseva jakautuminen tapahtui joulukuussa. Kun uusi Sosialidemokraattinen työläisnaisliitto perustettiin vuonna 1921, jäivät vanhan liiton varat, arkistoaineistot ja myös nimi vasemmistososialistien haltuun; tosin vanha naisliitto luopui pian itsenäisyydestään sulautuessaan sosialistiseen työväenpuolueeseen. Kuitenkin uuteen liittoon saatiin perustamisvaiheessa enemmistö 78 naisosastosta, kaikkiaan 48 osastoa. Uuden naisliiton toiminnan alku oli siten lupaava. Aloittamisvuonnaan 1921 siitä tuli Sivistysliiton jäsen.⁸⁰

⁷⁷ Laakso, Åberg s 53, 65; Soikkanen 1975 s 405; Suonoja 1966 s 75; SDP:n puoluetilastot eri vuosilta.

⁷⁸ Laakso, Åberg s 93, myös lainaus; ks. myös Ulla Aatsinki: Opittu, omaksuttu ja sovellettu: Sosialistinen kasvatus ja sen yhteiskunnallinen vaikutus kolmen työläisnuoren näkökulmasta tarkasteltuna 1920-luvun Suomessa, teoksessa Työväki ja sivistys (Aatsinki 2016), esim. s 140–148. – Nuorisoliiton sisäinen valtakamppailu oli kesken ja huipentumassa 15.-20.9.1919 pidettävässä liittokokouksessa. Siinä valtasemaan nousivat vasemmistososialistit.

⁷⁹ Lyyli Eronen/Takin ja Miina Sillanpään välillä oli kiintoisa keskinäinen yhteys: ensin mainittu opetti jälkimmäistä kirjoittamaan ja lisäksi oikoluki hänen tekstejään. Sillanpää oli myös ”intohimoinen lukija” ja kirjaston ystävä (Korppi-Tommola s 87, lainaus s 114).

⁸⁰ Naisen työ s 25–26. – Maria Lähteenmäki (2000 s 111) kertoo kahtiajaosta, mutta ei siitä miten, milloin ja missä uusi sos.dem. työläisnaisliitto sai alkunsa. TSL-jäsenyyskään ei tekstissä näy, eivätkä opintokerhot yhtä sotavuosien poikkeusta lukuun ottamatta. Sen sijaan kerrotaan kyllä liiton kotivalistuksesta ja kuluttajaneuvonnasta sekä mm. kotitalous- ja lastenhoitokursseista, myöhemmin monista muistakin (esim. s 118–123, 149). Ks. myös Maria Lähteenmäki: Poliittinen kotitalous. Työläisnaisliikkeen kotitalouspoliittisen ohjelman muotoutuminen 1920-luvun Suomessa, teoksessa Jännittävä työväenhistoria. Hannu Soikkasen 60-vuotisjuhlakirja. Toim. Marja Rantala. Työväen Arkiston julkaisu no. 3. Helsinki 1990 (Lähteenmäki 1990), esim. s 72–76.

Kaikki TSL:n perustajat kokouksessa ja perustamisen hetkellä olivat sosialidemokraatteja, mutta valmisteluissa oli ollut mukana myös henkilöitä, joilla oli jo läheisiä yhteyksiä esiin nousseeseen ja hiljalleen vahvistuneeseen vasemmistososialistiseen liikkeeseen. Näitä olivat ainakin juuri elokuussa sairauden takia menehtynyt E. J. Hämäläinen, nuorisoliiton liittotoimikunnan jäsen Hannes Räsänen ja myös Jonas Laherma. Sosialidemokraattisessa puolueessa tehtiin suuntien välinen pesäero selväksi vasta joulukuussa 1919 pidetyssä myrskyisessä puoluekokouksessa Koiton talolla.⁸¹ Sosialistinen työväenpuolue perustettiin toukokuussa 1920.⁸²

Työväen Sivistysliitosta oli tarkoitus tehdä puoluepoliittisesti sitoutumaton työväenjärjestö. Tämä oli selkeäsanainen ja varmasti aito tavoite. TSL ei ollut osa mitään puoluetta. Käytännössä keskeinen vastuu toiminnasta oli kuitenkin alusta alkaen kokonaisuudessaan sosialidemokraattisella liikkeellä ja sellaisilla yksittäisillä henkilöillä, joilla oli SDP:n jäsenkirja.

TSL:n perustamispäätös nuijittiin pöytään professori Voionmaan ollessa puheenjohtajana ja piirisihteeri Mikko Ampujan toimiessa sihteerinä; mainintaa mahdollisesta teknisestä sihteeristä ei pöytäkirjassa näy. Perustava kokous valitsi Voionmaan ja Huplin tarkistamaan kerran vielä tehtyä sääntöehdotusta. Voionmaa valittiin liiton puheenjohtajaksi ja hänen tehtäväkseen jätettiin ”kuulustella liitolle sihteerää”. Rahastonhoitajaksi valittiin Hupli. Ammattiliitoille päätettiin lähettää kirjelmä, jossa niitä kehoitettaisiin liittymään uuteen sivistysjärjestöön. Liiton jäsenpohjan kasvattamiseen oli ymmärrettävästi heti suurta halua.

Sivistysliiton perustaminen tapahtui siten kirjaimellisesti miesluvun mukaan arvioiden hyvin pienellä joukolla, hyvin arkisesti, ilman suurta rumpujen pauketta. Perustavan kokouksen osallistujat edustivat toki niissä oloissa huomattavan laajaa yhteiskunnallista liikettä omien järjestöjensä kautta. Pitkään haaveiltu hanke oli nyt saanut käytännön toteutuksen. Ensimmäinen askel oli otettu. Saavutus ei ollut vähäinen. Sen osoittivat tulevat vuodet. Antti Lehkonen on kiteyttänyt myös niin, että maailmansodan ja sisällissodan jälkeisissä oloissa ”työväen sivistystyö oli kansakunnan elinkysymys”.⁸³

- - - tietolaatikko

⁸¹ Yhdeksänpäiväisen puoluekokouksen pöytäkirja on puheenvuoroineen värikäs kuvaus keskusteluista ja tapahtumista (Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen kahdennentoista puoluekokouksen pöytäkirja, kokous pidetty Helsingissä, joulukuun 8.–16. p:nä 1919. Helsinki: SDP 1920). – Voionmaa oli nyt puoluekokousedustajana Uudeltamaalta valittuna. Hän käytti kahdessa, valmistelemissaan asiassa puheenvuoroja: tuotantovälineiden yhteiskunnallistuttaminen ja ajankohtainen Ahvenanmaa-kysymys. Molemmat virittivät keskustelua, osin kiivastakin. Hyväksytyt päätöslauselmat myötäilivät Voionmaan esityksiä (ks. pöytäkirja sekä kertomukset-liite, eri kohdin). Kokouksessa hyväksyttiin myös Mikko Ampujan laatima ehdotus luentokurssien järjestämisestä puolueen toimitsijoita varten (pk s 102, kertomusliite s 166), mutta uudesta asiasta, TSL:n perustamisesta, ei tässäkään yhteydessä lausuttu mitään.

⁸² Ks. esim. Soikkanen 1975 s 365–371; Suomen työväenliikkeen historia s 144–145; Suomen historian pikkujättiläinen s 624 (Salokangas).

⁸³ Antti Lehkonen: Väinö Voionmaa - raittiusmies ja sivistyssosialisti. Työläisopiskelija juhlanumero 1.9.2004, lainaus s 6.

MITKÄ OLIVAT VOIONMAAN TAVOITTEET?

Professori Väinö Voionmaalla oli mitä ilmeisimmin jo syksyllä 1918 suhteellisen selväpiirteinen kuva siitä millaista sivistysjärjestöä hän tuon hetken Suomeen halusi. Hänen pyrkimyksiään voidaan hahmottaa ajan lehtikirjoituksista ja joistakin aikakauden julkaisuista. Aikojen kuluessa hänen käsityksensä vielä täsmentyivät.

TSL:n vuonna 1922 julkaisemassa teoksessa Työväen sivistystyö I Voionmaa lähti siitä, että Suomen sivistyselämässä oli suuria epäkohtia. Ne juontuivat huomattavalta osalta taloudellisten olojen epäkohdista, joskin Voionmaan mukaan oli kuitenkin ”varottava antamasta taloudellisille tekijöille liian suurta merkitystä sivistyselämässä”.

Voionmaa kiteytti, että ”varallisuuden merkitys sivistyselämälle ei ole siinä, että se loisi sivistystä, vaan ainoastaan sitä, että se luo sivistyksen mahdollisuuksia”. Juuri näitä mahdollisuuksia puuttui suomalaiselta työväenluokalta ja niitä oli sille avattava.

Voionmaata ei varsinaisesti voida pitää läpikotaisena, pesunkestävänä marxilaisena, mutta tässä kirjoituksessaan hän käytti luokkapohjaisia sanontoja varsin värikkäästi, osin kärkevästikin. Hän painotti muun muassa sitä, että vain työväki itse saattoi poistaa kapitalistisen järjestelmän sorron. Samaten oli toimittava sivistyksenkin alueella. ”Sitä myöten kuin työväen taloudelliset ja valtiolliset saavutukset kasvavat, lisääntyvät myöskin sen sivistysmahdollisuudet.”

Kirjoituksessaan Voionmaa painotti, ettei ero porvarillisen ja sosialistisen sivistyskäsityksen välillä ole ”niin paljon ulkonainen kuin sisäinen, ei koske niin paljon muotoja kuin päämääriä”. Ja lisäksi: ”Työväensivistyksen tulee olla yhteiskunnallista sisällisessä merkityksessä.”

Sivistystoiminnan tarkoituksena ei Voionmaan mukaan niinkään ollut ”ahdata työväkeä täyteen yhteiskunnallisia erikoistietoja – niitä on porvarillisella sivistyksellä jos kuinka paljon – vaan herättää työväestössä sisällistä yhteiskunnallista henkeä”. Hän korosti vieläpä sitä, ettei ollut oikeastaan väliä mitä opiskeltiin, ”pääasia on se, missä hengessä opiskellaan”. Tätä voidaan pitää kenties hänen sivistyskäsitystensä yhtenä ydinkohtana. Ajatus vertautuu mielenkiintoisella tavalla V. J. von Wrightin aikoinaan vuonna 1891 lausumaan kantaan, jonka mukaan järjestettäessä koulutusta kouluiän ylittäneille tärkeintä ei ollut se kuka sitä antoi, vaan ”pääasia on, että opetusta annetaan”, kuten edellä tuotiin esiin.

Väinö Voionmaa päätti artikkelinsa korostaen sitä, ettei hänen hahmottamansa työväen sivistystyö ollut mitenkään ”yhteiskuntaa hajoittavaa, se on päinvastoin yhteiskuntaa yhdistävää, todellista kansallista ja todellista yksilöllistäkin sivistystä kohottavaa työtä”.⁸⁴

⁸⁴ Väinö Voionmaa: Työväen sivistysriennot. Suomen Sosialidemokraatti 22.1.1919; sama: Mietteitä työväen sivistysliikkeestä, teoksessa Työväen sivistystyö I (Voionmaa 1922), s 5–13, myös lainaukset; ks. myös Arvi Hautamäki: Työväen Sivistysliiton toimintaperiaatteista ja asemasta työväenliikkeessä, teoksessa Työväen omaehtoinen sivistystyö (Hautamäki 1954), s 104–108.

Viritettävän sivistystyön kokonaisuuden vaikutusta ajatellen voi nähdä tilanteen muillakin tavoin. Se tuli samalla olemaan väistämättä myös sisällissodan haavojen lääkitystä, tietoisesti tai sitten tiedostamatta. Yhtä kaikki se oli työväenliikkeen ja koko työväestön näkökulmasta erittäin merkityksellistä.

Hyvin monet ovat sittemmin kuvailleet, arvioineet ja tulkinneet Väinö Voionmaan sivistyskäsityksiä sekä sitä mihin kaikkeen hän ilmaisi työväen sivistystyön pyrkivän. Edellä on jo ollut joitakin esimerkkejä. Vuonna 1954 R. H. Oittinen kuvasi, ettei Voionmaa tyytynyt kulkemaan vanhoja latuja pitkin, vaan hän itse asiassa ryhtyi sivistystyön avulla uudistamaan suomalaista työväenliikettä. Hän ei uusine tavoitteineen kuitenkaan tarkoittanut erittäin tärkeiden järjestöasioiden opiskelun tai teoreettisten kysymysten pohdinnan lopettamista. ”Mutta hän vaati, että työväenliikkeessä toimivien on tutustuttava yhteiskuntaan ja yhteiskunnalliseen toimintaan laajemmasta näkökulmasta kuin siihen asti oli tehty”, painotti Reino Oittinen.

Oittisen käsityksen mukaan Voionmaan tavoitteiden taustalla oli hyvin laaja kokonaisuus tarpeellisia aihepiirejä. Työväenliikkeen jäsenet eivät päässeet helpolla. Marxilaisuuden ohella oli paneuduttava taloudellisiin näkökohtiin, valtiolliseen ja sosiaaliseen historiaan, sosiaalipolitiikkaan ja sosiologiaan sekä ”mahdollisuuksien mukaan” seurattava muutakin tieteen kehitystä. Erityisesti oli pyrittävä ”tietämisen arvon tajuamiseen”, ja lisäksi ”itsekasvatus kaikissa muodoissaan on liitettävä työväen pyrkimykseen”. Työväenliike muodostuu yhdessä toimivista yksilöistä. Oittinen kiteytti Voionmaan ajatuksia omin sanoin: ”Tarkoituksena pitäisi olla ihmisen persoonallisuuden kaikinpuolinen kehittäminen, hänen maailmankuvansa avartaminen ja ihmistuntemuksen ennakkoluuloton syventäminen.”

Pyrkimys objektiivisuuteen ja ennakkoluulottomaan elämänasenteeseen voitiin työväen sivistystyössä säilyttää, korosti Voionmaa. Hänen ja samalla Oittisen mukaan ”omaksuttuja käsityksiä voidaan syventää, kehittää ja avartaa, kun se tapahtuu oikeassa ilmapiirissä ja oikealla tavalla”.⁸⁵

Kaiken kaikkiaan puheenjohtaja Väinö Voionmaan henkinen ja toiminnallinen merkitys Sivistysliittoon oli erittäin keskeistä ja suunnan antavaa ensimmäisten vuosikymmenien aikana. Samalla hän henkilöityi liittoon voimallisemmin kuin kukaan muu. Oikeastaan kaikella mitä hän muilla yhteiskunnallisen toimintansa kentillä teki, oli jokin välitön tai välillinen yhteys Sivistysliittoon.

- - - -

Toiminta alkuun

Perjantaina syyskuun 12. päivänä 1919 kokoontuivat liiton perustajat uudelleen sos.dem. puoluetuomiston tiloihin Sirkuskadulla, nyt muodollisesti liiton edustajiston kokoukseen. Valmisteluja oli tehty, ja huolellisen perusteellisesti edettiin. Sosialidemokraattisen puolueen

⁸⁵ R. H. Oittinen: Työväen sivistystoiminnan aatteelliset keskushahmot. Työväenopisto. Työväenopistojen Liiton äänenkannattaja 4/1954 (Oittinen 1954b), myös lainaukset.

edustajat olivat samat kuin perustavassa kokouksessa; Voionmaa, Tainio ja Ampuja. Ketään Koiton edustajaa ei nytkään ollut paikalla. Nuorisoliittoa edusti nyt J. H. Vehkamäki ja Kulutusosuuskuntien Keskusliittoa toimittaja, valistus- ja neuvontatyön järjestäjä Olavi H. Puro. Koolla olivat siten edustajat keskeisistä perustajajärjestöistä sos.dem. puolueesta, nuorisoliitosta ja osuustoimintaliikkeestä.

Edustajiston ensimmäinen kokous hyväksyi muodollisesti liiton jäseneksi edellä mainitut neljä järjestöä. Sääntöehdotus hyväksyttiin, liiton rekisteröimiseen päätettiin välittömästi ryhtyä, ja liiton johtoon päätettiin valita viisihenkinen toimikunta. Yhdistysrekisteri oli aloittanut toimintansa vuoden 1919 alussa. Uusi järjestö oli ilmoitettava rekisteriin vuoden kuluessa perustamisesta.

TSL:n toimikuntaan valittiin Mikko Ampuja, Olavi H. Puro, Taavi Tainio, J. H. Vehkamäki ja Väinö Voionmaa sekä lisäjäseniksi Julius Ailio, Hjalmar Eklund, Lyyli Eronen (myöh. Takki) ja Yrjö Räisänen. Toimikunnan paikalla olleet viisi varsinaista jäsentä, eli hetki aiemmin koolla olleet edustajiston jäsenet, kokoontuivat välittömästi sen jälkeen samana syyskuun 12. päivänä omaan ensimmäiseen kokoukseensa. Se valitsi keskuudestaan liiton puheenjohtajaksi helsinkiläisen professori Väinö Voionmaan ja sihteeriksi syyskuun puolivälistä alkaen turkulaisen, 39-vuotiaan lehtori Hj. Eklundin, joka oli Yrjö Räisäsen löytö.⁸⁶

Eklundillakin oli taustaa sosialidemokraattisessa nuorisoliitossa. Hän oli lukenut *Suomen Sosialidemokraatista* vuoden 1919 alussa sivistysasioita käsitelleitä kirjoituksia ja pitänyt niitä mielenkiintoisina, samalla keskittyen kuitenkin omaan lehtityöhönsä. Myös tuttava Ernst Lähde oli tavatessa kertonut jotain vireillä olevasta hankkeesta.

Eklund kuuli TSL:n perustamisesta varsinaisesti vasta Räisäselältä, kun tämä otti yhteyttä, ja tapasi Voionmaan ensimmäisen kerran ”kauniina aamupäivänä” syyskuun alussa Turussa, työpaikallaan *Demokraatti* -lehtensä toimituksessa. Kertomansa mukaan Eklund aluksi epäröi ja mietti, kun ”suomenkielen taitonikin oli hyvin vaillinainen”, ja omassa elämässä oli lisäksi monta käytännön asiaa kesken. Sivistystyö oli uutta, mutta toisaalta lehtimiehen tehtäväkin oli ollut hänelle vierasta vuoden 1919 alussa. Hän arveli olevansa enemmän hyödyksi työväenliikkeelle sivistystyössä.⁸⁷

Myöhemmin syyskuussa Sivistysliiton rahastonhoitajaksi valittiin Olavi H. Puro Helsingistä.

⁸⁶ Hyvin voi olettaa, ettei suhteellisen tuore teos ”Russels antinomi och andra paradoxala motsägelser. Logiska undersökningar av Hj. Eklund. Fil. mag. Åbo 1916” ollut ainakaan se keskeinen tekijä, joka sai Räisäsen houkuttelemaan Eklundia uuteen järjestöön työväestöä sivistämään (ks. teoksesta P-o [Pirkko eli Lyyli Takki]: *Filosofi. Työläisopiskelija* 3/1943). Oli varmaan jokin henkilökohtainen yhteys, tuttavuus, kenties juuri nuorisoliiton tai sitten lehtimiestyön kautta.

⁸⁷ Toimikunnan pöytäkirja 12.9.1919 (myöh. tmk pk, TA); Hj. Eklund: Eräitä muistelmia ensimmäiseltä kaudeltani TSL:n sihteerinä. *Työläisopiskelija* 6/1929 (Eklund 1929), myös lainaus. – Huomattakoon, että nuorisoliitossa vaikutti samaan aikaan toinenkin Hj. Eklund, helsinkiläinen vuonna 1888 Akaassa syntynyt Hjalmar Erik Eklund, alkuaan satulaseppä. Hän oli osallistunut punakaartilaisena taisteluihin, toimi E. J. Hämäläisen jälkeen liiton puheenjohtajana ja oli osaltaan viemässä nuorisoliittoa vasemmistososialistien pariin. Myöhemmin hänestä tuli sosialistisen työväenpuolueen puheenjohtaja, oli myös SKP:n puoluejohdon jäsen Neuvostoliitossa (ks. Parkkari 1970 s 97, 293; vrt. Laakso ja Åberg, s 53–62, 93, jotka eivät näytä kiinnittävän huomiota kahden lähes samannimisen henkilön eroihin).

Purolla oli monipuolista kokemusta niin kirjoitustehtävistä kuin osuustoiminnan järjestämisestäkin. Hän oli ollut ”erinomainen apu”, kun edistysmielinen osuustoimintaliike organisoitui irti SOK:sta Kulutusosuuskuntien Keskusliitoksi vuosien 1916–17 kuluessa. Sivistysliittokin oli hänelle luonteva toimintakenttä, sillä hän oli kirjoittanut lehti- ja asiatekstien ohella myös näytelmiä ja julkaissut runojakin eri lehdissä. Monessa vaativassa tehtävässä ollutta Puroa on luonnehdittu rauhalliseksi ja vaatimattomaksi: ”Hän ei pyrkinyt luomaan elämästään mitään ´tähdenlentoa`.”⁸⁸ Varapuheenjohtaja valittiin liitolle vasta toisen toimintakauden alussa kesäkuussa 1920. Valituksi tuli sanomalehdentoimittaja Yrjö Räisänen Helsingistä.

Tulevan sihteerin palkkioksi päätettiin 1500 mk kuukaudessa (nykyrahassa vajaat 600 euroa). Lisäksi Eklundille myönnettiin välittömästi 2000 mk matka-apuraha Ruotsiin tehtävää kolmen viikon mittaista matkaa varten. Ensimmäisen opintomatkan ajateltu suunta ei vaikuta lainkaan yllättävältä.

Matka kuitenkin peruuntui, sillä viranomaiset eivät suostuneetkaan myöntämään passia Eklundille. Hänet oli kevään 1918 tapahtumien seurauksena tuomittu kahdeksi vuodeksi kuritushuoneeseen, mutta se oli armahduksen kautta muutettu ehdonalaiseksi vankeusrangaistukseksi, joka vielä jatkui.⁸⁹ – Matka toteutui lähes kahden viikon mittaisena vasta syys-lokakuun vaihteessa 1920.

Toimikunnan seuraava kokous pidettiin maanantaina syyskuun 22. päivänä, jo runsaan viikon kuluttua ensimmäisestä. Päivä oli samalla Eklundin ensimmäinen varsinainen työpäivä liiton palveluksessa Helsingissä.

Omaa toimistoa ei ollut vielä liitolle löytynyt, joten kokous pidettiin edelleen puoluetoimiston tiloissa, Työväen sanomalehtiosakeyhtiön talossa Sirkuskadun numerossa 3.⁹⁰ Siellä työskenteli myös liiton sihteeri Eklund, itse asiassa samassa tilavassa toimistohuoneessa kuin *Suomen Sosialidemokraatin* päätoimittaja Hannes Ryömä⁹¹ ja hieman myöhemmin myös lehden toimittaja Juhana Peräläinen. Nämä kaksi olivat tavallaan Eklundin ensimmäiset, lähimmät työtoverit, ja

⁸⁸ E-liikkeen uranuurtajia s 200–201, myös lainaukset; ks. myös Käy eespäin. Valikoima suomalaista työväenrunoutta. Helsinki: Tammi 1957, s 177–179.

⁸⁹ Toim. kert. 1919–1920; ks. myös Eklund 1929.

⁹⁰ Arkkitehtien Birger Brunilan ja Wäinö Palmqvistin piirtämän Sirkuskatu 3:n merkityksestä ja vaiheista vuosikymmenien ajalta löytyy tietoa henkilökuvausten ja historiatuokioiden lomassa: Atte Pohjanmaa 1948; sama: Miltä se näytti vasemmalta katsoen. Helsinki 1970 (Pohjanmaa 1970); Wiksten; Matkan jatkuessa; ks. myös Kaija Nenonen, Kirsti Toppari: Herrasväen ja työväen kaupunki. Kaupungin vanhoja kortteleita II. Helsinki: HS 1983 (Nenonen, Toppari 1983) s 84–85. – Yleisemmin TSL:n pitkäaikaisesta kotiseudusta Helsingin Hakaniemestä ja Siltasaaresta ks. Nenonen, Toppari 1983 s 58–97; Siltasaari. Pääkaupunkimme toinen keskus. Toim. Mauri Virtanen. Helsinki: Siltasaariseura 2003, eri kohdin, esim. s 53–59 (Pauli Burman): ks. myös Siltasaari - ennen ja nyt. Toim. Mauri Virtanen. Helsinki: Siltasaariseura 1993, eri kohdin.

⁹¹ Hannes Ryömä (1878–1939) tunnettiin toimituksessa ja vähän muuallakin ”ihmistohtorina”, sillä hän oli lääketieteen lisensiaatti ja myös toiminut lääkärinä. Tarjoutui Suomen Sosialidemokraatin päätoimittajaksi loppukesällä 1918, oli tehtävässä vuoteen 1922. Kansanedustajana 1919–38, lääkintöhallituksen pääjohtaja 1928–39, ks. Kalevi Kalemaa: Historian erottamat. Kertomus Hannes & Mauri Ryömästä. Helsinki: Into 2020 (Kalemaa 2020), eri kohdin, esim. s 109–116; ks. myös Suomen kansanedustajat II s 875; E-liikkeen uranuurtajia s 227–229; Wiksten s 33, 76–80.

varsinkin jälkimmäisen kanssa tuli keskusteltua enemmänkin. Sivistysliitto sai lainata kirjoituspöytä, ja tilakin oli ilmainen.⁹²

Eklund muisteli myöhemmin noita syksyn kuukausia, jolloin hän työskenteli samassa huoneessa päätoimittajan kanssa. Ryömä oli paikalla yleensä vain aamuisin ja iltaisin, joten päivällä oli väljempää. Joskus kuitenkin tilaa tarvittiin kokouksiin tai neuvotteluihin, ja silloin ”Työväen Sivistysliittoa” eli Eklundia kehoitettiin vaikkapa lähtemään kävelyllä kaupungille tai siirtymään jonnekin muualle joksikin aikaa. Väinö Voionmaa poikkesi usein Eklundia tapaamassa. Vuoden vaihteen paikkeilla päätoimittajalle järjestyi toinen huone, mutta jo ennen sitä oli Peräläinen puolestaan asettunut taloksi. Hän myös tarvittaessa auttoi Eklundin suomen kielen knoppien osalta.⁹³

Seuraavassa toimikunnan kokouksessa syyskuun 27. päivänä saatettiin jo todeta, että liiton säännöt oli hyväksytty edustajiston kokouksen hyväksymässä muodossa, ja sosiaalihallitus oli kaksi päivää aiemmin merkinnyt liiton yhdistysrekisteriin. Sivistysliiton toiminta saattoi toden teolla käynnistyä. Toimikunta päätti laittaa ”vakinaisen ilmoituksen” toiminnastaan *Suomen Sosialidemokraattiin*, *Työläisnuoriso*-lehteen ja *Sosialistiseen Aikakauslehteen*.⁹⁴

Säännöistä otettiin lokakuun alussa 1000 kpl suomenkielinen painos. Helmikuussa 1920 valmistui painosta vielä 300 kappaleen ruotsinkielinen sääntöjen laitos. Kumpaakin levitettiin tarmokkaasti, muun muassa sosialidemokraattisten piiritoimistojen kautta.

- - - tietolaatikko

HJALMAR EKLUND, FILOSOFI LIITON SIHTEERINÄ

Hjalmar Magnus Eklund syntyi Turussa vuonna 1880. Hän valmistui ylioppilaaksi vuonna 1899 ja filosofian maisteriksi vuonna 1903. Sen jälkeen hän opiskeli matematiikkaa ja filosofiaa Saksassa Göttingenin ja Leipzigin yliopistoissa. Vuodesta 1906 alkaen hän toimi matematiikan ja luonnontieteiden opettajana, ensin Porissa, ja oli myöhemmin vuonna 1917 nuorempana lehtorina Turun ruotsinkielisessä klassillisessa lyseossa. Koulun rehtori oli tohtori N. R. af Ursin, yksi opettaja oli maisteri Georg Boldt; ehkä nimissä on jotain vihjettä Eklundin aatteellisuuden taustalle. Eklund asui vaimonsa Signen (o.s. Vilskman) kanssa osoitteessa Museonpuisto 4 a. Puoliso oli lehtorina samassa koulussa.

Jussi Pikkusaaren luonnehdinnan mukaan Eklund oli ”katsomuksellisesti kiinnostunut” ja toimi ylioppilasyhdistys Prometheuksen jäsenenä kirjoittaen muun muassa artikkeleita uskonnoista ja

⁹² Toim. kert. 1919–1920; ks. myös Railo 1939 s 75. – Hyväntahtoinen toimittaja ja filosofian maisteri Peräläinen oli entinen opettaja, Pietarin suomalaisen yhteiskoulun viimeinen rehtori, hän seurasi lehteen erityisesti Neuvosto-Venäjän tapahtumia, ks. Wiksten s 77, 85–86.

⁹³ Eklund 1929. – Juhana Peräläisen ystävällisestä avusta nautti myöhemmin myös esim. nuori Sylvi-Kyllikki Kilpi Suomen Sosialidemokraatin toimituksessa. Ks. Sylvi-Kyllikki Kilpi: Sörnäisten tyttö politiikan pyörteissä. Tapahtumia 1930-luvulla. Helsinki: Tammi 1968 (Kilpi 1968), s 9.

⁹⁴ Tmk pk 27.9.1919.

niiden kehityksestä. Kiintoisa yksityiskohta oli, että Eklund toimi vuonna 1917 Oskari Tokoin senaatin asettaman uskonnonvapauskomitean jäsenenä.⁹⁵

Eklundilla oli taustaa jo sosialidemokraattisessa nuorisoliikkeessä, kun hän ilmeisesti uuden ajan kuohunnassa liittyi huhtikuussa 1917 Turun ruotsinkieliseen työväenyhdistykseen (Åbo svenska arbetarföreningen). Proletaarisemmat järjestötoverit haukuskelivat häntä ja eräitä muitakin maisterisosialisteiksi, etenkin syksymmällä, kun Eklund kirjoitti marras-joulukuussa ja vielä tammikuussakin paikallisiin lehtiin maltillisemman toiminnan puolesta ja väkivaltaisuuksia vastaan.⁹⁶

Kun kumous sitten vuoden 1918 puolella alkoi, Hj. Eklund lupautui aatteellisin perustein ja velvollisuudentuntoisesti muutamiin tehtäviin, joihin häntä pyydettiin. Hän toimi punaisessa kunnallishallinnossa Turussa helmikuun neljännestä huhtikuun 11. päivään, eikä lähtenyt pakoon. Rahatoimikamarin jäsenenä hän osaltaan yritti huolehtia siitä, että kaupungin raha-asiat pysyivät järjestyksessä ja että muun muassa hätäaputoihin riitti varoja. Lisäksi hän oli taksoitus- eli verotuslautakunnan jäsen, kaupunginvaltuustoa vastanneen työväenvaltuuston jäsen ja maaliskuusta alkaen Turun ja Porin läänin ”suurten tulojen verotuslautakunnassa”. Toimissaan hän kertomansa mukaan pyrki hillitsemään kumouksellista menoa.

Matemaatikkona Hj. Eklund lisäksi pyynnöstä laski ja hahmotteli uutta, progressiivista kunnallisverotuksen mallia⁹⁷ – ja tämä yksityiskohta näytti sitten painavan huomattavan paljon nopeasti muodostetun valtiorikosoikeuden 39. osaston oikeudenkäynnissä Turussa heinäkuussa 1918. Ehkä syytä oli siinäkin, että Eklund kävi Helsingissä saakka esittelemässä mallia Kullervo Mannerin johtamalle kansanvaltuuskunnalle. Oikeudessa vatsakatarrin vaivaamaan Eklundiin suhtauduttiin käytettävissä olevien asiakirjojen perusteella ankarasti. Hänen omilla perusteluillaan tai tarkoilla selvityksillään ei ollut lieventävää vaikutusta, ei myöskään millään porvarillisten henkilöiden mainetodistuksilla, ei rahatoimikamarin edustajan lausunnollakaan.

Syyttäjän mielestä Eklundin olisi ”sivistyneenä miehenä pitänyt olla täysin selvillä tekemänsä rikoksen laadusta”, kun hän lähti täydellisesti kannattamaan ”valtiopettureita”. Hänenlaisiaan maistereita ei ollut punaisen puolen kunnallishallinnossa koko maassa montaa, kenties sekin heijastui puheiden kovuutena. Tuomiota vaadittiin avunannosta valtiopetokseen, ja se Eklundille langetettiin 26.7.1918: viisi vuotta kuritushuonetta ja sen jälkeen seitsemän vuotta vailla

⁹⁵ Pikkusaari 2014 s 76–77, lainaus s 76; Pikkusaari 1998 s 320. – Syyskuussa 1919 Eklund piti sos.dem. nuorisoliiton liittokokouksessa alustuksen koulujen katsomuksellisesta kasvatuksesta. Hän edusti Turun ruotsinkielistä sos.dem. nuorisoklubia (Åbo svenska socialdemokratiska ungdomsklubb). Hän mm. vaati ”luonnontieteiden opetuksen uudistamista siten, että kehitysoppi tulee niiden opetuksen johtavaksi aatteeksi, tunnustuksellisen uskonnonopetuksen ja kristillisen siveysopin poistamista ja tunnustuksettoman uskonnonhistorian ja tunnustuksettoman ’solidaarisuuden ja yhteistunnon aatteisiin’ perustuvan moraalien opetuksen asettamista niiden sijaan ja jumaluusopillisen tiedekunnan lakkauttamista”. Hänen ja K. W. Silfverbergin alustusten pohjalta hyväksyttiin kannanotto (ks. alustuksen laaja esittely Pikkusaari 1998 s 175–177, lainaus s 175).

⁹⁶ Esim. *Arbetet* 24.11.1917 ja 5.1.1918, *Åbo Underrättelser* 22.12.1917.

⁹⁷ Piilonen (s 267) esittelee tämän laskentamallin.

kansalaisluottamusta. Lisäksi häneltä vietiin mahdollisuus jatkaa opettajana lehtorin tehtävässä. Asia eteni valtiorikosylioikeuden käsittelyyn, ja siellä tuomio lyheni 19.8.1918 vankeuden osalta kahteen vuoteen kuritushuonetta.⁹⁸

Hjalmar Eklundin – ja samalla Sivistysliiton – onneksi vuosien kuritushuonetuomio supistui monien muiden punavankien armahdusten tavoin lyhyeksi, vain kuukausien mittaiseksi, sillä tuomio muutettiin 30.10.1918 ehdolliseksi. Kaikkiaan Eklund joutui istumaan puolisen vuotta lääninvankilan kivimuurien sisällä, ei kuitenkaan yhtään tilapäisessä vankileirissä. Opettajan virkoihin ei enää ollut asiaa, mutta vuoden 1919 alussa työelämä jatkui uuden sosialidemokraattisen *Demokraatti*-lehden päätoimittajana. Siihen tehtävään hänet pyydettiin. Lehti alkoi ilmestyä maaliskuun alussa.

Lehtimies Yrjö Räisänen kiinnitti huomionsa turkulaiseen kollegaansa sivistysasioita pohdittaessa ja ilmeisesti kuulosteli alustavasti päätoimittajan mahdollisuuksia ammatinvaihtoon. Eklundille yllätyksenä itse Väinö Voionmaa saapui pian liiton perustamisen jälkeen syyskuun 1919 alussa lehden toimitukseen Turkuun tiedustelemaan kiinnostusta ryhtyä liiton sihteeriksi. Epäröinnin jälkeen Hj. Eklund suostui.

Vaikka äidinkieleltään ruotsinkielisellä Eklundilla ei ollut aiempaa kokemusta sivistystyöstä, ja vaikka hän oli hyvin vahvasti teoreettisesti suuntautunut, hän sai nopeasti liiton käytännön toiminnan alulle. Tässä auttoivat etenkin Voionmaa ja myös Kansanvalistusseuran johtaja, maisteri Niilo Liakka, Voionmaan pitkäaikainen perheystävä. Tukena oli opettajankokemuskin. Toiminnassa varmaan auttoi myös se ominaisuus, jota helsinkiläinen filosofian tohtori Johan Helo painotti, kun hän puolusti tuntemaansa Eklundia kirjallisesti turkulaiselle valtiorikosoikeudelle kesällä 1918: ”Minkäänlainen kiihottajan varjo ei häneen lankee.” Helolla ja Eklundilla oli yhteistä ammatillista taustaa: Helo oli työskennellyt vuosina 1915–17 Pietarin suomalaisessa yhteislyseossa matematiikan lehtorina.⁹⁹

Eklund loi työllään Sivistysliitolle käytännön toiminnan vankan perustan. ”Hänen tieteellinen kouluutuksensa, syvästi harkitseva ja perusteellinen suhtautumistapansa asioihin antoi liiton käytännölliselle sivistys- ja opintotyölle sen vakaan ja syvälle totuuksiin pyrkivän luonteen, joka jatkuvasti on ollut työllemme niin hedelmällinen ja arvonantaa tuottava”, arvioitiin vuoden 1930 *Työläisopiskelijan* ensimmäisessä numerossa Eklundia tammikuisen 50-vuotismerkkipäivän kirjoituksessa.¹⁰⁰

Hjalmar Eklund ei ollut pelkästään teoreettinen ajattelija, vaikka hän laatikin runsaasti muun

⁹⁸ Kansallisarkisto, digitaalinen arkisto, Valtionrikosylioikeuden aktit 1918–1918, akti 11596; ks. myös Piilonen s 268, 311, 316–317; Eklund 1929; Arbetarbladet 10.1.1930. – Aktiin sisältyy kuulustelupöytäkirjojen ohella runsaasti Eklundin ja monien muidenkin kirjoittamia selontekoja, vetoamuksia, sanomalehtileikkeitä, otteita kirkonkirjoista, ajankohtainen lääkärinlausunto.

⁹⁹ Johan Helosta (vuoteen 1906 Helenius, 1889–1966) ks. Suomen kansanedustajat I s 205–206; Kaisa Kinnunen: Suomi-Neuvostoliitto-seuran historia 1944–1974. Helsinki: SN-Seura 1998 s 78, 98.

¹⁰⁰ Eklundin elämänvaiheista myös Tero Tuomisto: Työväen Sivistysliiton ”Agricola”: Hjalmar Eklund, liiton ensimmäinen sihteeri, teoksessa Työväentutkimus vuosikirja 2019 s 17–23.

muassa filosofisia ja luonnontieteellisiä sekä logiikan artikkeleita eri julkaisuihin. Muitakin tekstejä löysi tiensä varsinkin työväen sanomalehtiin ja joululehtiin. Immanuel Kant oli hänen keskeisiä tutkimuskohteitaan; hän oli myös kansainvälisen Kant-seuran jäsen.¹⁰¹ Eklund tunnettiin lämminhenkisenä ja aatteellisena sosialistina, henkilönä, jonka oma työpanos oli esimerkillisen suuri liiton käytännön toiminnassa. Hän oli pidetty luennoitsija niin työväen kursseilla kuin työväenopistojen tilaisuuksissa.

Eklundin eräs erikoisharrastus oli kansainvälinen, keinotekoinen apukieli, ei kuitenkaan kolmisenkymmentä vuotta käytössä ollut esperanto, vaan siitä 1900-luvun alkuvuosina muokattu ido.¹⁰² Hän laati jopa sen kieliopin. Arvi Hautamäki muisteli vuonna 1971 haastattelussa toistakin Eklundin erikoista harrastusta. Aina vaalien lähestyessä matemaatikko Eklund ”suoritti tarkkoja todennäköisyyslaskelmia yökaudet niin kuin nykyinen tietokone, kuka voittaa ja kuinka paljon kukin ryhmä saa”.¹⁰³

Nimimerkki P-o (toimittaja Lyyli Takki eli Pirkko) arvioi Hjalmar Eklundia sittemmin vuonna 1943 TSL:n henkilökuvia-sarjan toisessa osassa: ”Niin, hän se oli liittomme agricola: oppe nyt vanha ja noori! Hän se loi sille sen kestävä, syvä ja avaran tiedollisen pohjan, jolle kaikkien jälkeentulevien on ollut hyvä ja selvä rakentaa. Suurelta osalta hänen ansiostaan TSL löi itsensä läpi”. Nimimerkki arvioi samalla varovasti, että ”kauniissa ihmisuskossaan” Eklund joskus arvioi aivan liian korkealle opetettaviensa ”vastaanottokyvyn ja koko henkisen tason”. Kuitenkin vetäessään nuoria, itseoppineita työläisiä mukanaan ”tiedon vuoripolkua yhä korkeammalle” oli Hjalmar Eklund suorastaan suurenmoinen.¹⁰⁴

- - -

Säännöt ja liiton rakenne

Sääntöjen lähtökohtana olivat ruotsalaisen vastaavan sivistysjärjestön säännöt, jotka Voionmaa oli aluksi aivan suoraan kääntänyt suomeksi. Hieman hiottujen, hyväksytyjen sääntöjen mukaan TSL:n tarkoituksiksi määriteltiin ”levittää sosialista valistusta työväen keskuuteen sekä tyydyttää sen henkisiä kulttuuritarpeita.” Sivistysliiton lähimmiksi tehtäviksi todettiin ”herättää, järjestää ja tukea opinto-, luento- ja kirjastotoimintaa sekä taide- y.m.s. harrastuksia”.

Sivistysliitto ilmaisi toimivansa ”etupäässä siihen yhtyneen työväen hyväksi neuvoen, hankkien

¹⁰¹ Artikkeleista ks. Pikkusaari 1998 s 333.

¹⁰² Eklund osallistui joulukuun 1919 SDP:n puoluekokoukseen Turun eteläisen sos. dem. vaalipiirin edustajana. Hän oli valmistanut kokoukselle alustuksen, jonka mukaan maassa tarvittaisiin kansainvälinen apukieli, jollaisia olivat esperanto ja ido. Puoluetoimikunnan puollosta huolimatta kokous hylkäsi ehdotuksen. Viitattiin suoraan siihenkin, että koko asia saisi jäädä Eklundin itsensä hoidettavaksi (pk s 103, 202–204, kertomukset-liite s 191–195). Ja niinhän se tavallaan jäikin.

¹⁰³ Ks. Eklund 1929; Työläisopiskelija 1/1930; Arbetarbladet 10.1.1930; Arvi Hautamäen haastattelu marraskuussa 1971, haastattelijä Heimo Huhtanen, Työväen muistitietotoimikunnan kokoelmat, TA. Hautamäki kyllä arveli Eklundin olleen monissa toimissa hieman epäkäytännöllisen. – Ks. myös Georg Henrik von Wright: Hjalmar Magnus Eklund - muuan satavuotismuisto, julkaisussa Tiede ja Edistys 1/1980; von Wrightin ja Eino Kailan mukaan Eklund oli omana aikanaan hyvin merkittävä matemaattisen logiikan tuntija.

esiintyjä, välittäen kirjoja ja muita sivistysvälineitä, julkaisten tarkoituksenmukaista kirjallisuutta, toimeenpannen sivistyskokouksia ja muita sopivia keinoja käyttäen”.

Liiton kotipaikka oli maan pääkaupunki Helsinki. Se merkittiin myös yhdistysrekisteriin tehtyyn ilmoitukseen. Siihen saattoivat liittyä ”koko maata käsittävät ja muut itsenäisesti toimivat työväen järjestöt, yhtymät ja laitokset”. Ilmaisuu oli tarkoituksellisen väljä. Liiton jäsenenä ei ollut yksittäisiä henkilöitä.

Jäsenmaksuperuste määriteltiin suoraan säännöissä. Se oli 10 penniä vuodessa (nykyrahassa, hieman hankalasti verrattavissa, noin 4 senttiä) kultakin jäsenjärjestön henkilöjäseneltä. Ylin päätösvalta oli edustajistolla, jonne jäsenjärjestöt valitsivat edustajan ja varaedustajan kolmivuotiseksi kaudeksi. Alun alkaen tämän elimen nimeksi suunniteltiin kuitenkin valtuuskuntaa.

Suurille jäsenille säännöt antoivat lisäpaikkoja: 5 000–10 000 jäsenen osalta tuli yksi paikka ja kultakin seuraavalta kymmeneltä tuhannelta vielä yksi varsinainen ja yksi lisäpaikka.

Sääntöjen mukaan edustajistolla oli vuosittain vähintään kaksi kokousta, kevätkokous huhtikuussa ja syyskokous lokakuussa. Liiton toimikausi noudatti ruotsalaista esikuvaa: se ei ollut kalenterivuosi, vaan opintokausi alkoi kesäkuun ensimmäisenä päivänä. Syyskokouksessa hyväksyttiin edellisen toimikauden kertomukset ja tilit. Kevätkokouksessa tehtiin valinnat ja hyväksyttiin suunnitelmat.

Edustajiston valitsema liittotoimikunta aloitti kautensa kesäkuun alussa. Toimikunnassa oli viisi varsinaista ja viisi varajäsentä. Toimikausi kesti sääntöjen mukaan kaksi työkautta. Joka toinen vuosi oli kaksi ja joka toinen vuosi kolme varsinaista sekä varajäsentä erovuorossa. Toimikunta valitsi keskuudestaan tarvittavat virkailijat samaten vuotuisen toimikauden ajaksi. Sihteerinä oli mahdollista olla toimikunnan ulkopuolisenkin henkilön.

Sääntöjen muuttamisesta voivat päättää edustajiston kevät- tai syyskokous. Ratkaisulta jäsenen erottamisesta oli samaten edustajistolla, mikäli jäsenjärjestö toimisi vastoin sääntöjä tai muulla tavalla liiton tarkoitusta vastaan. Säännöissä oli vielä maininta omaisuuden jakamisesta, mikäli liitto joutuisi lopettamaan toimintansa. Omaisuus tuli jakaa jäsenyhdistysten kesken ”niiden jäsenluvun perusteella”.¹⁰⁵

Mallisäännöt paikalliseen toimintaan

Varhaisesta järjestäytymisestään alkaen oli suomalainen työväenliike huolehtinut visusti toiminnan ulkoisista, sääntömääräisistä muodoista. Asiat etenivät toimikuntien tai johtokuntien valmisteltujen päätösten mukaan, annettujen ohjeiden, johtosääntöjen ja pykälien opastamana, huolella

¹⁰⁴P-o: Filosofi, Työläisopiskelija 3/1943, myös lainaukset; ks myös Hautamäki 1954 s 109–111.

¹⁰⁵ Säännöt ja ohjesäännöt julkaistu esim. Työväen sivistystyö I s 85–95. – Mainittakoon, että liiton nimi lyhennettiin pitkään pisteiden kanssa muotoon T.S.L. Tässä on kuitenkin kaikkialla jätetty lyhenteessä pisteet pois.

tapahtumat, päätökset ja tarvittavat tilastotiedot pöytäkirjaan kirjatun.

Sääntömääräiset muodot eivät olleet turhia: ne antoivat toimintaan tietyn sisäisen ryhmin, aikataulullisen rytmin ja jatkuvuuden – jos kohta niillä saattoi olla luonnollisesti kangistavaakin vaikutusta, ainakin joskus, mikäli orjallisesti keskityttiin vain muotoihin. Ihan kaikkea ei suinkaan aina tehty muodoista ehdottoman tiukasti kiinni pitäen. Luovaa, soveltavaa panosta oli tuntuvasti, ainakin yhteisesti sovitulla tavalla, usein muulloinkin.

Oli hyvin ymmärrettävää, että Sivistysliiton saatua toimintansa alulle pyrittiin sitä edistämään kautta maan välitettävillä yhtäläisillä ohjeilla ja säännöillä. Syyskuun 22. päivän 1919 kokouksessaan antoi liiton toimikunta ”toimistolle”, kuten toimintakertomus totesi, eli käytännössä Hjalmar Eklundille tehtäväksi laatia luonnokset paikallista sivistystoimintaa varten. Ne päästiin hyväksymään kuukautta myöhemmin. On mahdollista, että tässäkin katsottiin jonkin verran mallia naapurimaasta, mutta kotoistakin kokemusta oli olemassa erilaisista toimikunnista, osin opintorenkaistakin.

Paikallisia mallisääntöjä oli neljänlaisia: sivistystoimikunnan, yhdistyksen opintokerhon, itsenäisen opintokerhon ja itsenäisen opintokerhon kirjaston säännöt. Ne kaikki kiinnittivät paikalliset harrastajat suureen kokonaisuuteen, Työväen Sivistysliittoon. Huomattakoon, että nyt otettiin kaikilla toiminnan portailla sanallisesti yksittäinen askel eteenpäin: aiemmin käytetyistä opintorenkaista tai -piireistä siirryttiin yleisemmin opintokerhoihin. Se on kodikas ja sopivan keveä sana, ei liian vaativa, ja samalla sekin yhteistyöhön viittaava.

Ytimenä oli paikallinen sivistystoimikunta, johon voivat valita omat edustajansa ne paikkakunnan ja lähiseudun työväenjärjestöt, jotka ”pääjärjestöjensä kautta” olivat liittyneet Sivistysliittoon. Edustajansa saattoivat valita myös edellä mainittujen järjestöjen alaosastot ”sekä muut paikalliset työväenyhdykset ja -laitokset, joille Sivistystoimikunta ja Työväen Sivistysliitto edustusoikeuden myöntävät”. Lopun lisäksi mahdollisti siten hieman väljemmänkin kiinnittymisen liittoon.

Mallisääntöjen mukaan edustajia voi valita yhden varsinaisen ja yhden varajäsenen kultakin alkavalta jäsenistön sataluvulta. Niissä tuotiin esille myös virkailijoiden sekä tilintarkastajien valinnan ja kahden vuotuisen kokouksen tarpeellisuus. Mallisäännöissä edellytettiin toimintasuunnitelman ja tulo- ja menoarvion tekemistä sekä vastaavasti toiminta- ja tilikertomusten hyväksymistä päättävissä elimissä.

Toiminnan ydinkohta näkyi yhdistyksen opintokerhoa varten laadittujen mallisääntöjen toisessa eli tarkoituspöytäkirjässä: ”Opintokerhon tarkoituksena on jäsentensä kehittäminen ja itseopiskeluun opastaminen yhteistoiminnan avulla.” Se oli kaiken perustana oleva ajatus. Varsin vaativien sääntöjen ja arkisen käytännön sittemmin muovaamat elimet olivat vain rakenteita, jotka palvelivat tuota alkuperäistä tavoitetta.

Sääntöjen mukaan kullakin opintokerholla tuli olla toimikunta ja sillä puheenjohtaja, sihteeri,

tilintarkastajat ja muut tarpeelliset toimihenkilöt. Mikäli jäsenmäärä kasvaisi yli kahdenkymmenen, oli syytä jakaa kerho kahteen tai useampaan opintoryhmään. Hyvin ymmärrettiin, että opiskelu oli pienryhmässä tehokkaampaa. Kerholaisten iästä ei ollut mainintaa. Käytännössä mukana oli runsaasti myös 24 vuoden täysi-ikäisyyttä nuorempia, mutta luonnollista oli toisaalta, etteivät kerholaiset olleet aivan alakansakoululaisia.

Kerhon tuli kokoontua vähintään kahdesti kuussa. Lisäksi vuosittain maaliskuussa oli pidettävä vuosikokous, jossa vahvistettiin opintosuunnitelmat, päätettiin kirjallisuuden hankkimisesta ja muusta toiminnasta. Syyskokouksessa syyskuussa vahvistettiin toukokuun viimeiseen päivään päättyneen edellisen kauden toiminta- ja tilikertomukset. Näillä kaikilla muotoseikoilla pyrittiin osaltaan myös varmistamaan jatkuvuutta. Samalla kaikki kertoi suomalaisen työväenliikkeen pitkäaikaisista perinteistä toimia sääntömääräisten muotojen ja määräaikojen puitteissa.

Kerhon työtä johti opintojohtaja. Kerhon pääyhdistyksen – esimerkiksi puolue- tai ammattiosaston – tilintarkastajien tuli yhdessä opintokerhon tarkastajien kanssa tarkastaa tilit ja kirjavarastot. Sääntöjen kaikki kohdat osoittivat suunnitellun toiminnan järjestelmällisyyttä ja suurta tarkkuutta; näitä kaikkia oli pitkään, aivan alusta alkaen pidetty järjestäytyneen työväenliikkeen parissa arvossa ja kunniaassa. Vaikka opintotoiminta sinänsä oli hyvinkin väljää hengen ja ajatusten liikettä, oli siinä oltava kuitenkin selkeät toiminnan puitteet – etenkin kun samalla oli kysymys myös rahavarojen käytöstä.

”Että opintotyövelvollisuuksia suoritetaan...”

Myös itsenäisen opintokerhon toiminnasta vastasi sille muodostettu oma toimikunta ja siinä lähinnä opintojohtaja, joka huolehti lisäksi yhteydenpidosta itse liittoon. Tämänkin kerhotyyppin tuli pitää omat vuotuiset kokouksensa, suunnitella toiminta ja hyväksyä syntyneet toimintakertomukset.

Opintojohtaja oli sääntöjen mukaan hyvin keskeinen henkilö. Hänen tuli muun muassa valvoa, ”että opintotyövelvollisuuksia järjestelmänmukaisesti suoritetaan”. Sääntöjen muotoilu näyttää sangen tiukalta ja vaativalta, mutta käytännössä toiminta ei varmastikaan aivan näin kankealta yleensä vaikuttanut. Elävä elämä ja paikalliset olosuhteet muoivasivat toimintamuotoja joustavasti, vaikka samalla sääntöjä noudatettiinkin.

Sääntöluonnoksiin sisältyi myös käytännön opastusta, olihan asiassa paljon uutta: ”Opintokerhon kirjoja ja muuta omaisuutta on kerhon jäsen velvollinen pitämään huolellisesti. Vahinkoa tuottaessaan on hänen korvattava se.”

Kirjaston säännöissä annettiin ohjeet opintokerhojen tavoin vastuusuhteista ja käytännön toiminnasta. Niissä määriteltiin myös laina-ajat. Itsenäisen opintokerhon kirjastoa tuli sääntöjen mukaan pitää auki ainakin kerhojen kokoontuessa. Kirjoja sai lainaksi neljäksi viikoksi kerrallaan, ja enimmillään sai lainassa olla kaksi kirjaa yhtäaikaa.

Liiton jäsenpohja laajenee nopeasti

Liiton jäsenistön kasvu alkoi jo hieman perustamisen jälkeen syksyllä 1919, kun Finlands svenska arbetarförbund eli Suomen ruotsalainen työväenliitto (FSA) tuli mukaan. Se ilmoitti maksavansa jäsenmaksunsa takautuvasti syyskuun alusta alkaen.

Vuoden 1920 ensimmäisenä päivänä Sivistysliittoon liittyivät jo aiemmin päätöksensä tehnyt Työväen Urheiluliitto sekä Suomen paperiteollisuustyöväen liitto. Suomen kutomateollisuustyöväen liitto liittyi jäseneksi samaten vuoden 1920 alusta alkaen. Liittojen keskusjärjestö Suomen ammattijärjestö, jonka puheenjohtajana oli Matti Paasivuori, liittyi mukaan jäseneksi heinäkuun alusta alkaen.

Pentti Järvinen on kiinnittänyt huomiota siihen, että ammattijärjestön päätös liittymisestä tehtiin samassa edustajakokouksessa, missä vasemmistososialistit ottivat käytännössä vallan ammattijärjestössä. Järvisen esittämä arvio vaikuttaa osuvalta: muiden, tärkeämmiltä tuntuneiden ja jännittävämpien asioiden rinnalla liittyminen Sivistysliittoon tapahtui ikään kuin huomaamatta.¹⁰⁶

Vuoden 1921 ensimmäisestä päivästä alkaen tulivat mukaan Suomen Työväen Musiikkiliitto, Helsingin työväen esperantoyhdistys Unueco ja Suomen työväen raittiusliitto. Saman vuoden heinäkuun alusta liittyivät jäseneksi uusi Sos.dem. työläisnuorisoliitto – se oli perustettu toukokuussa 1921 kahtiajakautuneen vanhan liiton seuraajaksi¹⁰⁷ – ja vanhan naisliiton sijaan muodostettu Suomen sos.dem. työläisnaisliitto sekä Työväen Näyttämöiden Liitto. Heinäkuun alussa 1921 tuli jäseneksi myös Tampereen työväen esperantoseura Antauen.

Ensimmäinen eroaminen tapahtui jo vuonna 1921. Helsinkiläinen raittiusyhdistys Koitto erosi, kun sen keskusjärjestö Työväen raittiusliitto tuli mukaan TSL:n jäseneksi. Järjestönä Koiton vaikutus Sivistysliitossa jäi näin ollen käytännössä lyhyeksi ja hyvin vähäiseksi.

Kuten jäsenjärjestöjen luonteesta havaitaan, olivat henkilöjäsenyydet niissä alun alkaenkin jonkin verran päällekkäisiä. Eräät henkilöt kirjautuivat liiton jäsenjärjestöjen jäseniksi monenkin järjestön kautta. Sivistysliiton ensimmäinen laajentumisvaihe ulottui vuoteen 1921 saakka, ja sen jälkeen kasvu hetkeksi tasaantui. Marraskuussa 1921 mukana oli jo kaikkiaan 15 jäsenjärjestöä ja niiden yhteenlaskettu henkilöjäsenmäärä oli 314 500.¹⁰⁸

Runsaan kolmen miljoonan asukkaan maatalousmaassa, ja lisäksi edelleen varsin vahvasti kahtiajakautuneessa maassa, TSL:n jäsenmäärä oli varsin huomattava. Muutamaksi vuodeksi liiton jäsenmäärällinen kasvu pysähtyi tähän tilanteeseen. Jäsenjärjestöjen jäsenmäärissä tapahtui kuitenkin

¹⁰⁶ Järvinen s 35.

¹⁰⁷ Jakautumisesta ja uuden järjestön alusta ks. esim. Laakso, Åberg s 53–69; vrt. Parkkari 1970 s 88–109. – Hajoaminen heijastui jäsenmäärien laskuna, ”vanha liitto menestyi uutta paremmin, niin kauan kuin viranomaiset sallivat sen toimia” (Luokkataistelun tiellä s 18; lainaus, Risto Meriläinen). Sos.dem. työläisnuorisoliitossa oli esim. 1922 yhteensä 160 osastoa, kahta vuotta myöhemmin 138 toimivaa osastoa ja vajaat 2300 jäsentä (Laakso, Åberg s 69).

¹⁰⁸ Työväen Sivistystyö I s 24; ks. myös Oiva Valavaara: Työväen Sivistysliiton toiminta numeroiden valossa, teoksessa Työväen sivistystyö II, s 187-188 (Valavaara 1939); Valavaara 1954 s 186-187.

kin jonkin verran erilaista vaihtelua, mikä heijastui niiden edustajapaikkoihin liiton edustajiston kokouksissa. Esimerkiksi syksyllä 1921 sosialidemokraattisella puolueella oli viisi edustajaa, mutta Kulutusosuuskuntien keskusliitolla ja Suomen ammattijärjestöllä kummallakin seitsemän. Sos.dem. nuorisoliitolla ja Työväen raittiusliitolla oli kolme, Työväen urheiluliitolla kaksi ja kaikilla muilla oli yksi varsinainen edustaja.¹⁰⁹

- - - tietolaatikko

KOKONAISUUS ALKAA HAHMOTTUA

Työväen Sivistysliiton jäsenpohjan laajentuminen ja samalla kasvun nopeus kuvastuvat hyvin oheisesta taulukosta, jonka lähteenä on käytetty liiton toimintakertomuksissa ja Työväen sivistystyö I:ssä esitettyjä tietoja. Ne jäsentilastot puolestaan pohjautuivat liitolle kerrottuihin tietoihin. Tässäkin on syytä huomata, että jäsenyydet menevät osittain päällekkäin ja vuotuiset todelliset kokonaishenkilömäärät olivat pienemmät.

<i>Jäsenmäärät vuoden lopulla</i>	<i>1919</i>	<i>1920</i>	<i>1921</i>
Sosialidemokraattinen puolue	67 000	49 000	35 000
Sos.dem. Nuorisoliitto	15 000	15 100	12 000
Kulutusosuuskuntien Keskusliitto	120 000	144 000	158 000
Raittiusyhdistys Koitto	2 000	2 000	-
Ruotsalainen työväenliitto	1 500	1 200	1 000
Työväen urheiluliitto	-	18 000	25 000
Paperiteollisuustyöväen liitto		2 500	3 000
Kutomateollisuustyöväen liitto		2 750	3 000
Suomen ammattijärjestö		59 500	48 600
Suomen Työväen Musiikkiliitto			1 200
Esperantoyhdistys Unueco			60
Työväen raittiusliitto			17 000
Sos.dem. työläisnuorisoliitto			7 000
Esperantoseura Antauen			140
Sos.dem. työläisnaisliitto			3 000
<u>Työväen Näyttämöiden Liitto</u>			<u>500</u>
Yhteensä	205 000	294 850	314 500

Mainittakoon vertailun vuoksi koko maasta, että vuonna 1920 teollisuuden ja käsityön työväestöä oli perheen päähenkilöiden mukaan arvioiden 150 000, maa- ja metsätalouden työväestöä oli lähes 390 000 ja palveluiden työväestöä 90 000 henkilöä. Ammateissa toimivaa väestöä oli kaiken kaikkiaan noin 1,5 miljoonaa. Teollisuustyöväen määrä kaksinkertaistui 1930-luvun loppuun mennessä.¹¹⁰

¹⁰⁹ Toim. kert. 1921.

¹¹⁰ Suomalaiset s 79, 88.

Mistä rahaa toimintaan?

Varsin paljon saatiin liiton perustamisvaiheissa aikaan puhtaalla aatteellisella innostuksella. Mukanaolijat antoivat korvauksetta oman panoksensa ja myös aikaansa moninaisten alkuvalmistelujen kuluessa. Ystävällisenä kädenojennuksena olivat myös sosialidemokraattisen puoluetuomiston ja *Suomen Sosialidemokraatin* heti alkuun tarjoamat kokoontumis- ja sihteerin työskentelytilat.

Liiton sihteeri Hj. Eklund sai lisäksi paljon käytännön opastusta ja neuvoja toimittaja Juhana Peräläiseltä, jonka kanssa hän jakoi työhuoneen muutaman kuukauden ajan loppusyksystä 1919 keväälle 1920. Toverukset käyttivät silloin tällöin, aivan ymmärrettävästi, aikaa myös erilaiseen yhteiskunnalliseen ja poliittiseen pohdiskeluun, mistä oli varmasti hyötyä kummankin työsaralla. Peräläinen, hänkin entinen opettaja, oli sittemmin myös paljon käytetty luennoitsija TSL:n parissa.¹¹¹

Varsinainen toiminta ei ollut liiton nopeasti kasvaessa ja samalla tehtävien lisääntyessä mahdollista kauniissa talkoohengessä. Professori Voionmaan merkitys tuli heti esiin myös taloudellisissa kysymyksissä.

Kun työväenjärjestöille suunnattua ensimmäistä julistusta oli sorvattu alkuvuodesta 1919, oli Yrjö Räisänen kirjoittanut luonnokseen vetoimuksen varojen hankkimisesta. Voionmaan ehdotuksesta maininta kuitenkin poistettiin tekstistä. Kannattavuuslaskelmiin ei takerruttu. J. H. Vehkamäen myöhempien muistelujen mukaan Väinö Voionmaa oli vain vakuuttanut, että ”liitto kyllä tulee saamaan valtiolta avustusta”.¹¹²

Pentti Järvinen esittääkin opinnäytetyössään retorisen kysymyksen: olisiko Voionmaa edes uskaltanut lähteä perustamaan TSL:n kaltaista järjestöä ilman takeita julkisesta rahoituksesta. Voidaan olla käytännössä varmoja siitä, että Väinö Voionmaa oli alun alkaen varmistanut tältä osin taustan. Tähän viittaavat useat seikat.

Kun Sivistysliitto perustettiin, toimi Kansanvalistusseurassa sihteerinä ja myös monissa muissa tehtävissä filosofian maisteri Niilo Liakka.¹¹³ Hän oli ollut jo Voionmaan opiskelutoveri ja oli sisaren puolisona myös läheinen perheystävä. Liakka oli kansanedustajana vuosina 1919–21 ja myöhemmin sosiaaliministeriön raittiusosaston päällikkönä. Hänellä oli vahvaa kansansivistäjän taustaa: vuodesta 1892 alkaen Liakka toimi vuoteen 1912 saakka eri jaksoja johtajana sekä Ilmajoen kansanopistossa että Peräpohjolan opistossa Torniossa. Vuosina 1913–29 hän oli lisäksi Suomen nuorisoseurojen liiton esimies. Maalaisliittolainen Niilo Liakka oli vuosina 1921–24 eri hallituksissa opetusministerinä ja vuonna 1924 sosiaaliministerinä. Hän juuri opetusministerinä laittoi

¹¹¹ Työläisopiskelija 1/1932; Eklund 1929.

¹¹² Lainaus Järvinen s 29.

¹¹³ Niilo Liakasta (1882–1945) ks. Suomen kansanedustajat I s 543.

oman puumerkkinsä vuonna 1921 hyväksytyyn oppivelvollisuuslakiin.

Vuonna 1919 päätoimittaja Liakka kirjoitti *Kansanvalistus*-lehdessä muun muassa, että valtio ei voi luoda vapaata kansansivistystyötä. Sellaista kuitenkin tarvittiin, sillä se oli ”kansan henkisen elämän ilmaus”. Valtion suhtautuminen ei ollut kuitenkaan merkityksetöntä. Sen tuli suoda tällaiselle toiminnalle ensinnäkin täydellinen liikkumavapaus ja kokoontumisvapaus. Lisäksi: ”Tehokkaimmin valtio ja yhteiskunta kuitenkin edistää vapaata kansansivistystä luomalla sille riittävää rahallista kannatusta.”¹¹⁴ Näitä ajatuksia ja periaatteita hän kykeni sitten itsekin edistämään muun muassa valtioneuvoston jäsenenä.

Maisteri Niilo Liakka opittiin Sivistysliitossa tuntemaan henkilönä, joka pyrki suomalaisessa yhteiskunnassa kaikin keinoin edistämään sivistystyön vahvistumista. Pekka Railo kiteytti myöhemmin: ”Hän ei ollut työväenliikkeen jäsen eikä sen politiikan kannattaja, mutta hän suhtautui myös työväenliikkeen sivistyspyrkimyksiin myötämielisesti ja auttoi niitä vaikeina aikoina monella tavalla.”¹¹⁵

Hjalmar Eklundin kertoman mukaan Liakka antoi hänelle aivan henkilökohtaisesti opastusta liiton perustamisvaiheissa, ja hän suhtautui muutenkin liiton asioihin kaikin tavoin myönteisesti. On ilmeistä, että nimenomaan Niilo Liakka vaikutti keskeisesti ja voi sanoa henkilökohtaisesti siihen, että TSL sai jo parin kuukauden kuluttua perustamisestaan 10 000 markan (laskennallisesti noin 4000 euroa) valtionavun, jolla katettiin nimenomaisesti perustamisen kustannuksia.¹¹⁶

Liitto anoi tällaista summaa valtiolta, sillä jo perustamistilanteessa ilmeni, että heti vuoden 1919 osalta vajaukseksi jäisi ainakin 9000 mk. Perustamiseen oli siis ryhdytty käytännössä aivan tyhjätaskuina. Varmuuden vuoksi liitto päätti hakea valtioneuvoston päätöstä odotellessaan lisäksi Helsingin Työväen Säästöpankilta lainaa 7000 mk, jotta toiminnan ensimmäisestä syyskaudesta kyettäisiin selviytymään. Jäseneksi liittyneitä järjestöjä pyydettiin vielä maksamaan vuodelta 1919 puolen vuoden jäsenmaksut.

Pankki ei kuitenkaan lainaa myöntänyt, mitä kyllä voidaan pitää mielenkiintoisena. Ehkä siinä pelättiin pysyvän rahahanan avaamista. Lokakuun lopulla 1919 TSL kääntyi seuraavaksi Väinö Tannerin johtaman sosialidemokraattisen puolueitoimikunnan puoleen samanlaisella anomuksella. Se suhtautuikin asiaan myönteisesti, mutta kun valtioneuvoston päätös 10 000 markan avustuksesta tuli marraskuun alkupäivinä, ei puolueen lupaamaa lainaa tarvinnutkaan nostaa.

Ensimmäinen valtionapu aivan heti toiminnan alussa oli monellakin tavalla merkittävä. Se kuvasti ensinnäkin sitä, että julkinen valta suhtautui tähän työväen toimintaan ainakin lähtökohtaisesti myönteisesti ja kannustaen. Se osaltaan turvasi suotuisan liikkeellelähdon. Lisäksi aivan merkityksellisenä ei voida pitää sitä, että tämä valtionapu antoi kertaluonteisenakin ikään kuin mallia

¹¹⁴ Niilo Liakka: Vapaa kansanvalistustyö IV, teoksessa *Valistus, sivistys, kasvatus* (Liakka 1991c) s 135–140, lainaukset s 135, 137; ks. myös Castrén 1991a s 146–150.

¹¹⁵ Pekka Railo: Niilo Liakka kansansivistystyön tekijänä. *Työläisopiskelija* 2/1945.

¹¹⁶ Eklund 1929; ks myös Järvinen s 30.

tulevalle jatkolle.

Valtion pysyvän tuen saaminen ei ollut kuitenkaan aivan ongelmatonta tai automaattista. Heti syyskuussa 1919 jätti TSL:n toimikunta valtioneuvostolle myös anomuksen 25 000 markan määrärahaista seuraavan vuoden 1920 valtion tulo- ja menoarviota koskien. Liiton johdossa huomattiin kuitenkin jo pian syksyllä, ettei tuollainen summa riittäisikään. Summa onnistuttiin eduskunnan käsittelyssä kaksinkertaistamaan 50 000 markkaan.

Vanhastaan eduskunta oli myöntänyt usein vuosien 1907–13 kuluessa erityisen määrärahan luentotoimintaa varten. Nyt oli entiselle mallille käyttöä. Kahden ruotsinkielisen sosialidemokraattisen kansanedustajan vuonna 1919 eduskunnalle tekemä anomusehdotus tuli merkitsemään huomattavan paljon kaikille suomalaisille sivistysjärjestöille. Edustajat E. L. Hildén ja Otto Andersson¹¹⁷ ehdottivat, että eduskunta myöntäisi seuraavalle vuodelle yhteensä 150 000 markan (noin 62 000 euroa) suuruisen määrärahan ”kansanvalistuksen alalla toimivain järjestöjen välityksellä käytettäväksi kansantajuisten tieteellisten luentojen kustantamiseen”. On ilmeistä, että tällaista aloitteellisuutta oli sivistysjärjestöjen vaikuttajien kanssa ennalta pohjustettu ja suunniteltu. Määrärahaehdotus hyväksyttiin ja sen jakaminen annettiin järjestöjen muodostaman Valtion luentolautakunnan hoidettavaksi. Lautakunnan muodostivat Kansanvalistusseuran, TSL:n ja ruotsinkielisten Svenska folkskolans vännerin¹¹⁸ ja Finlands svenska arbetarförbundin edustajat.¹¹⁹

Ennen kuin pysyvästä valtionavusta saatiin varmuutta, oli TSL:n toimintaa rahoitettava hankalasti muutamin lyhytaikaisin lainoin. Heti kun valtion vuoden 1920 tulo- ja menoarvio oli vahvistettu, anoi TSL maaliskuussa kirkollis- ja opetusministeriöltä lupaa saada nostaa sille myönnetystä valtionavusta kaksi neljänestä. Sepä ei ollutkaan niin yksinkertaista. Maan hallitus ehti välillä vaihtua. Hj. Eklund mainitsee muistelmakirjoituksessaan myös opetusministerin vaihtuneen maaliskuussa kokoomuslaiseen Lauri Ingmaniin. Edellinen oli ollut edistyspuolueen Mikael Soininen. Pitkään aikaan ei tapahtunut mitään, ei kuulunut tietoja liiton avustuksesta, ja rahastonhoitaja Olavi Puro yritti tuskallisesti keksiä erilaisia keinoja saada juoksevat kulut katetuiksi. Oliko ministerinvaihdoksella jotain syytä tapahtumattomuuteen? Tätä ei Eklund suoraan sanonut vuonna 1929 laatimassaan kirjoituksessa. Sitä voi vain mielessään aprikoida.

Vasta pari kuukautta myöhemmin, keväämmällä 1920 liitto sai kouluhallituksen kautta helpottavan ilmoituksen, että se saisi nostaa valtionavun, mutta vain erityisin ehdoin. TSL:n piti ensinnäkin antaa sitoumus, että se suostuu asettamaan toimintansa kouluhallituksen valvonnan alaiseksi. Toiseksi sen piti sitoutua jättämään toiminnastaan kertomus ja laatia käytetystä valtionavusta tilitys kouluhallitukselle viimeistään seuraavan vuoden heinäkuun alkuun mennessä.¹²⁰

¹¹⁷ Erik Leopold Hildénistä (1876–1945) ks. Suomen kansanedustajat I s 214–215 ja Isak Otto Anderssonista (1881–1925) ks. Suomen kansanedustajat I s 48–49.

¹¹⁸ Vaikka nimi viittasi ruotsinkielisiin kansakoulun ystäviin, järjestö oli Kansanvalistusseuran kaltainen, ruotsinkielinen sivistysjärjestö (ks. esim. Pikkusaari 2014 s 32).

¹¹⁹ Peltoniemi s 30.

¹²⁰ Eklund 1929.

Tällaiset ehdot eivät olleet millään tavalla kohtuuttomia tai mahdottomia. Sivistysliitto antoi vaaditut sitoumukset ja sai kesäkuun alussa 1920 nostaa anomansa kaksi neljännestä valtionavusta. Seuraavien neljänneiden avut voitiinkin sitten nostaa ajallaan.

Kevään 1920 tapahtumasarjaan sisältyi merkittävä taitekohta. Työväen omaehtoinen sivistystyö – jos tässä jo käytetään myöhemmin tutuksi tullutta muotoilua – kytkeytyi silloin avustusten ja valvonnan kautta osaksi maan yleistä koulutus- ja sivistystoimintaa. Vaikutus ei ollut pelkästään yksisuuntaista. Liiton oleminen irrallaan, aivan yksin ja täydellisen, ihanteellisen riippumattomana – ja luonnollisesti myös koko lailla rahattomana – olisikin ollut aivan epärealistinen ajatus, etenkin kun ajatellaan valkoisen Suomen yhteiskunnallisia oloja. Kuitenkin sitoumusten antaminen oli henkisesti merkittävä päätöksenteon hetki, siinä vaiheessa liiton päättäjiltä tietyllä tavalla askel tunteuttomaa. Mutta huomattakoon: samalla Sivistysliitto astui vertaistensa joukkoon. Muutkin valtionavun piirissä olleet sivistysjärjestöt joutuivat suostumaan vastaavaan menettelyyn.

Kouluhallituksen valvonta ei jäänyt alun alkaenkaan kuolleeksi kirjaimeksi. Jo lokakuussa 1920 teki sen edustaja tohtori Rafael Engberg ensimmäisen tarkastuksen TSL:n pienessä toimistossa. Mitään huomautettavaa ei löytynyt.

Kansanedustajat Hildén ja Andersson uusivat vuonna 1920 ehdotuksensa luentomäärärahasta, mutta tekivät lisäksi vielä toisenkin; ilmeisesti jälleen laajemman taustapohdinnan seurauksena. Siinä he esittivät 100 000 markan määrärahaa ”opintopiiritoimintaa varten”. Molemmat määrärahat hyväksyttiin. Edellisenä vuonna muodostettua luentolautakuntaa täydennettiin ja siihen tuli kuulumaan myös Suomen nuorison liitto eli suomenkielinen nuorisoseuraliike. Uuno Peltoniemen mukaan näiden kahden kansanedustajan opintopiirejä koskenut ehdotus on kaiken kaikkiaan ”opintokerholiikkeen historian tärkeimpiä asiakirjoja”.

Lyhyeen tiivistäen voi todeta, että luentotoimiston toiminta sekä avustusten jakoperusteet vakiintuivat syyskuusta 1921 alkaen. Toimisto jakautui aluksi kahtia suomalaiseen ja ruotsalaiseen luentotoimistoon, mutta jo vuonna 1922 TSL irtautui suomenkielisestä muodostaen oman luentotoimistonsa. Avustusten keskinäiset jakoprosentit olivat aluksi pitkään suomenkieliselle 60, ruotsinkieliselle 16 ja TSL:lle 30 prosenttia. Marraskuussa 1922 muodostettiin lisäksi monien suomenkielisten sivistysjärjestöjen rekisteröimättömäksi yhteistyöelimeksi Valistusjärjestöjen opintotoimikunta. Paljon myöhemmin vuonna 1946 Valtion luentolautakunnan tilalle muodostettiin Valtion kansansivistyslautakunta.¹²¹

Sivistysliiton toimisto muutti alkuvuosina ahkerasti, joskin talo pysyi pitkään samana. Toukokuusta 1920 alkaen toimisto sijaitti työväentalon vieressä Sirkuskatu 3:ssa rouva Pietikäiseltä¹²² vuokratussa huoneessa. Helmikuussa 1921 toimisto muutti samassa talossa Työväen sanomalehtiosakeyhtiöltä vuokrattuun huoneeseen. Vuoden 1922 tammikuussa liiton toimisto

¹²¹ Peltoniemi s 30–31, lainaus s 30.

¹²² Kyseessä oli ilmeisesti Adolfina eli Fiina Pietikäinen (1870–1956), puolueen ja ay-liikkeen maineikas matkapuhuja, vuosien 1908–09 kansanedustaja ja myös sos.dem. työläisnaisliiton vaikuttaja, myöhemmin vasemmistososialisti (ks. esim. Suomen kansanedustajat II s 766–767).

muutti yhdessä Uudenmaan sosialidemokraattisen piirijärjestön kanssa Kuljetustyöläisten liitolta vapautuneeseen huoneistoon. Tällöin Sivistysliiton käyttöön tuli 400 markan (lähes 130 euroa) kuukausivuokralla huone ja keittiö. Viereiseltä työväentalolta muuttaneen piirin vuokra oli yhdestä huoneestaan 100 mk.¹²³

Vuodelle 1921 Sivistysliitto anoi enemmän valtionapua, sillä nopeasti laajenevasta toiminnasta oli havaittu, ettei aiemmin saatu määrää mitenkään riittänyt. Valtioneuvosto ei ollut halukas nostamaan avustussummaa, mutta eduskunnan käsittelyssä sen esittämä 50 000 mk nostettiin kansanedustajien toimesta liiton anomaan 75 000 markkaan. Sitäkin summaa Voionmaa itse piti ”työalan laajuuteen ja sillä suoritettuun työhön nähden” vielä aivan ”mitättömänä”. Onneksi liitto sai kiitollisin mielin ottaa vastaan myös esimerkiksi vuonna 1923 Alfred Kordelinin säätiöltä avustusta 15 000 mk ja eduskunnalta ns. Längmanin testamenttivaroista 5000 mk.¹²⁴ Vuodelle 1924 kohosi valtionapu jo 125 000 markkaan (nykyrahassa noin 40 000 euroa), joskin liitto oli anonut 50 000 mk enemmän. Liitolla oli jäsenmaksujen ohella jonkin verran myös muuta omaa tuloa.¹²⁵

On paikallaan huomata, että tällainen valtionapu oli tietyllä tavalla linjassa ajankohdan yleisen sivistys- ja koulutuspolitiikan kanssa. Matti Klinge on muutamien muiden tavoin tuonut esiin, että itse asiassa itsenäisyyden ensimmäisillä vuosikymmenillä kansanopetuksella oli valtiovallan näkökulmasta selvästi suosituimmuusasema korkeakouluihin verrattuna. Koulutuspyramidin kärki oli ehkä aiempaa heikompi, mutta ”sivistyksen pyramidin alempia, laveampia kerroksia tämä aikakausi sen sijaan voimakkaasti levensi ja vahvisti”.¹²⁶

Valtiovallan tukea saatiin myös pienemmässä mitassa, liiton sihteerille saatujen Valtionrautateiden vapaalippujen muodossa. Tällainen käytäntö jatkui pitkään ja siitä oli tuntuvaa hyötyä, sillä junaliikennettä voitiin hyödyntää liiton toiminnassa paljon.

TSL palkkasi syyskuun alussa 1920 järjestäjäksi eli ensimmäiseksi varsinaiseksi toimitsijaksi nuorisoliiton aikaisemman sihteerin, ylioppilas J. H. Vehkamäen, joka oli jo ollut toista vuotta aiemmin liiton syntyvaiheissa mukana. Hänelle ei onnistuttu saamaan vapaalippua rautateille, mutta sen sijaan valtiolta saatiin seuraavina vuosina erityisavustusta rautateiden ”krediittilippuja” varten. Liiton sihteeri Hj. Eklund ja järjestäjä J. H. Vehkamäki jakoivat työtehtäviään. Kumpikin joutui matkustamaan paljon, Vehkamäki etenkin maaseudulla.¹²⁷

- - - -tietolaatikko

VUODEN 1919 TULOSLASKELMA

TSL:n tulot ja menot jakautuivat ensimmäisen vuoden eli varsinaisesti syyskauden 1919 osalta

¹²³ Toimintakertomusten mukaan, ks. myös Tuomisto 2006 s 89–90.

¹²⁴ Lainausta Voionmaa 1924a s 303.

¹²⁵ Toimintakertomusten mukaan.

¹²⁶ Klinge 1978c s 18, myös lainaus.

¹²⁷ Vehkamäki 1929.

seuraavalla, sangen yksinkertaisella tavalla toimintakertomuksen mukaan. Liitolla oli alkutaipaleella pieniä tuloja ja pieniä menoja. Kirjanpito oli alusta alkaen hyvin tarkkaa ja huolellista, summat vain vähitellen kasvoivat. Rahamuseon rahanarvonlaskurin mukaan vuoden 1919 tuhat markkaa vastaisi nykyrahassa noin 400 euroa.

Tulot:

Jäsenmaksujen tili		
Sosialidemokraattinen puolue	1500 mk	
Sos.dem. nuorisoliitto	500 mk	
<u>Kulutusosuuskuntien Keskusliitto</u>	<u>500 mk</u>	2 500 mk
Valtionaputili		10 000 mk
		<hr/>
		12 500 mk

Menot:

Palkkatili	5250 mk	
Palkkiotili	<u>150 mk</u>	5 400 mk
Huonekalujen tili		1 857,25
Toimistokulujen tili		292,90
Postikulujen tili	72,35	
Ilmoitus -"-	200,00	
Painatustyö -"-	<u>764,00</u>	1 329,25
Matkakulujen tili		277,20
<u>Ylijäämä rahoissa</u>		<u>3 636,30</u>
		12 500 mk

Ensimmäisen toimintavuoden päättyessä olivat liiton varat ja velat vielä verraten vähäiset. Pientenkin summien tarkka käsitteleminen kertoo samalla siitä, millaisella huolellisuudella ja perusteellisuudella Sivistysliiton asioihin paneuduttiin aivan alusta alkaen.

Varat:

Kalusto (pulpetti)	1857,25
Saatavia jäsenmaksuja	200,00
Rahaa	<u>3636,30</u>
	5693,55

Velat:

Maksamattomat laskut

Huoneistovuokra	87,50
Työväen kirjakaupan lasku	245,20
Ilmoitukset S. Sosialidemokraatissa ja Työläisnuoriso-lehdessä	400,00
Omaisuus	<u>4960,85</u>
	5693,55

TSL ja keskustapolitiikan suvantohetki

Jonkin verran voidaan hämmästellä sitä, että niinkin pian työväenliikkeen häviöön johtaneen verisen sisällissodan jälkeen valtiolta ryhtyi aktiivisesti tukemaan työväen omaa järjestötoimintaa. Miten se oikein oli mahdollista? Siihen vaikutti hyvin monta tekijää.

Yhteen, sinänsä vähäiseltä näyttävään yksityiskohtaan ei aiemmassa Sivistysliiton tutkimuksessa ole kiinnitetty huomiota. Mikä olikaan Väinö Voionmaan puolueosasto, se, jonka kautta hän jäsenenä kiinnittyi sosialidemokraattiseen liikkeeseen sisällissodan jälkeen?

Sosialidemokraattisen puolueen suunnan määrittely vähittäisten uudistusten reformistiselle tielle ei ollut helppo kehityskulku, mitä hyvin kuvastivat syksyn 1919 puoluekokouksen kiivaat puheenvuorot ja osin repivät tunnelmat. Laaja jäsenistö jäi kokouksen jälkeenkin varmasti monilta osin epätietoiseksi kokonaistilanteesta. Mikä olisi oikea työväenliikkeen suunta? Vähittäiset pikku-uudistukset askel kerrallaan vai iso, kaiken vanhan musertava väkivaltainen vallankumous tai jotain siltä väliltä? Samaa epätietoisuutta ja arvatenkin myös epäluuloisuutta voi varmaan sanoa olleen koko porvarillisessa Suomessa, joka työväenliikettä ulkopuolelta katseli – monet vielä suojeluskuntakiväärin takaa.

Loppusyksyllä 1919 ja alkuvuodesta 1920 muutamat puolueen johdossa vaikuttaneet aatetoverit ryhtyivät pohtimaan, miten puolue saataisiin vielä varsin epäselvässä tilanteessa kokonaisuudessaan noudattamaan sosialidemokraattisten liikkeiden periaatteita ja demokraattisia muotoja. Todettiin, että pienen, samanmielisen ydinjoukon sijaan tarvitaan laajempaa, vapaata keskusteluforumia ja sen määrätietoista vaikutusta.

Heinäkuussa 1920 perustettiin pohdiskelun tuloksena Helsingin sosialidemokraattinen keskusteluseura, josta ei tullut aivan tavanomaista puolueosastoa. Historiikin mukaan siitä muodostui ainakin alkuvuosikseen ”puolueen johtoportaan [kuuluneiden] tai sitä lähellä olevien samanmielisten johtavien puoluejäsenten edessä olevien poliittisten ratkaisujen selvittelykeskus”. Mukana olleet olivat pääsääntöisesti niitä, jotka eivät olleet hyväksyneet kumoushanketta ja siihen välittömästi johtanutta vanhan, yhtenäisen työväenpuolueen radikaalisävytteistä politiikkaa.

Ensimmäisenä puheenjohtajana oli Väinö Hupli ja sihteerinä Lyyli Eronen (myöh. Takki); molemmat edeltä jo tuttuja myös TSL-yhteyksistä. Johtokunnassa olivat lisäksi Anton Kotonen, Lauri af Heurlin ja Roope Tuhti sekä varalla Erland Aarnio ja Kaarlo Harvala. Kokouksia pidettiin

aina 1970-luvun alkuun saakka osuusliike Elannon Kluuvikadun tiloissa, ja siellä todellakin ”sanan säilää käytettiin”, aluksi kesää lukuun ottamatta jopa kerran viikossa lauantaisin. Lähes 50 henkilöä liittyi mukaan heti ensimmäisenä toimintavuonna.

Keskusteluissa vapaamuotoisesti pohdittuja aiheita ja näkökohtia, vaikeiden ratkaisujen linjanvetoja ja suuntaviittoja tarjottiin sitten jäsenenä olleiden lehtimiesten kautta puolueen lehtiin jäsenille luettavaksi. Monet pääkirjoituksetkin saivat alkuitunsa näistä vilkkaista keskusteluista. Näin vahvistettiin aivan tarkoituksella SDP:n valitseman poliittisen suunnan kantavuutta ja uskottavuutta, niin omien kuin ulkopuolistenkin silmissä.

Osaston jäsenenä oli myös useita Sivistysliiton vaikuttajia, eikä varmaan ihan sattumalta. Keskusteluseuran välitön, suoranainen merkitys TSL:n toiminnassa ei ole aivan yksiselitteisesti arvioitavissa, mutta vaikutuksensa sillä varmasti oli. Ainakin puolueosasto vaikutti yleisemmällä tasolla liiton yhteiskunnalliseen toimintaympäristöön, ja ilmeisesti hieman vahvemmin kuin moni muu tekijä. Jotain kyllä kuvastaa aivan alkuvaiheen ensimmäisten jäsenten luettelokin. Mukana olivat edellä mainittujen lisäksi muun muassa Väinö ja Linda Tanner, Pekka Railo, Väinö V. Salovaara, Taavi Tainio, Hannes Ryömä, Juhana Peräläinen, Hjalmar Eklund, Olavi Puro, Väinö Voionmaa, Julius Ailio, Ernst Lähde, Yrjö Räisänen, J. W. Keto, Rieti Itkonen ja Miina Sillanpää.¹²⁸

Kaikki eivät varmastikaan olleet samaa mieltä aivan kaikesta, eivätkä edes osallistuneet jokaiseen tapaamiseen, mutta keskustelut ja vuorovaikutus olivat joka tapauksessa vaikutuksiltaan kauaskantoisia. Jo tällainen pieni otos jäsenistöstä kertoi, että se oli koostumukseltaan sangen mielenkiintoinen, osin ristiriitainenkin kokonaisuus puolueen aatteellisia ja käytännön poliittisia linjanvetoja ajatellen.

Laajempaan taustaan voidaan lyhyesti viitata Suomen sisäpoliittiseen tilanteeseen 1920-luvun alussa. Vaikka sisällissota aiheutti yleisesti ilmaisten syvän kahtiajakautumisen voittajiin ja hävinneisiin, yhteiskunnassa ja poliittisen toiminnan kentällä oli muitakin jakolinjoja. Välittömästi sodan päätyttyä maata johti hetken aikaa oikeistoporvarillinen suuntaus, joka Saksan antamasta sotilaallisesta tuesta innostuneena pyrki saamaan maahan jopa ikioman kuninkaan. Kun keisarillinen Saksa romahti vuoden 1918 lopulla, mureni Suomessa kuningashaaveilta pohja, ja kiihkeimmätkin intomielet joutuivat palaamaan tasavaltalaisiksi.

Tasavaltalainen hallitusmuoto hyväksyttiin heinäkuussa 1919, ja maan ensimmäiseksi presidentiksi valittiin, kuten edellä kerrottiin, edistyspuolueeseen lukeutunut laillisuusmies, filosofian tohtori K. J. Ståhlberg. Kaksikymmenluvun alussa maata johtivat poliittiseen keskustaan nojautuneet hallitukset, joita sosialidemokraattinen puolue sivulta tuki. Vaihtoehtona olisi ollut oikeistolaisen suuntauksen nopea paluu.¹²⁹

¹²⁸ Helsingin sos-dem keskusteluseura viisi kymmentä vuotta. Helsinki 1970, s 5–8, lainaukset s 6–7 (kirj. Yrjö Kaarne), ks. myös s 54–56.

¹²⁹ ”Tasavalta turvaa poliittiseen keskustaan”, on Seppo Hentilä muotoillut ajanjaksoa kuvaavan luvun otsikoksi kirjassa Suomen poliittinen historia 1809–1999 (s 123).

Oikeistolaista ja keskustalaista porvaristoa erotti myös erilainen näkemys sisällissodan loppuselvittelystä.¹³⁰ Oikeistopoliitikot olivat halukkaampia jakamaan pitempään kostonsävyisesti kovan käden oikeutta. Keskustaporvaristo oli enemmän sovittelun kannalla, jotta yhteiskunnalliset ristiriidat tasoittuisivat. Siinä moni näki sivistystyöllekin tehtävää.

Lisäksi on muistettava, että myös työväenliikkeessä oli erilaisia suuntauksia. Maltillisen, reformistisen sosialidemokratian ydinhahmot olivat olleet sivussa kumousajan tapahtumista, eivät kuitenkaan vastapuolella, ja liike jatkoi aseiden vaiettua juuri heidän johdollaan. Toki laaja työläisjäsenten joukko oli jo pelkästään itsesuojelun takia ollut punaisten toiminnassa ja aseiden käytössäkin mukana, hyvin monet maltillisen suunnan kannalle asettuneistakin. Kovan tuomion oli saanut Hjalmar Eklundkin, vaikka ei ollut aseeseen koskenut eikä kiihotuspuheita pitänyt.

Sosiaalipoliittinen lainsäädäntö otti ensimmäisiä askeleitaan. Hyvin merkittävä oli heinäkuussa 1918 hyväksytyllä lailla toteutettu torpparivapautus; laajalti kannatettu asia oli lykkääntynyt sisällissodan takia. Torpparien epävarma asema oli ollut yhtenä, jo pitemmän aikaa vaikuttaneena pontimina levottomuuksiin, joita sitten vielä vuoden 1917 työttömyys ja nälänhädän uhka sekä järjestysvallan puute olivat kirittäneet. Myöhemmin vielä vuonna 1922 hyväksyttiin lex Kallion nimellä tunnettu laki, jolla mahdollistettiin maan hankinta asutustarkoituksiin. Molemmilla oli yhteiskuntaa vakauttavaa vaikutusta. Varsinkin pientilojen ja itsenäisten viljelijöiden määrä kasvoi.¹³¹

TSL:n toiminta ja julkilausutut tavoitteet istuivat keskustapolitiikan näkökulmasta luontevasti siihen vastakohtaisuuksia tasoittelevaan suuntaukseen, jota 1920-luvun alun hallitukset ajoivat. Valtionavun saamisessa auttoi sekin, että Sivistysliiton perustamisen taustana oli nimenomaisesti tuotu esiin rajanveto radikaalin työväen vallankumoushankkeeseen. Ero korostui senkin takia, että vielä oli niitäkin, jotka haaveksivat uudesta, ehkä jopa pikaisesta aseellisesta kumouksesta. Suorasanaisen linjauksen oli tehnyt myös sosialidemokraattinen puolue, kun vuoden 1919 puoluekokouksessa oli piirretty selväpiirteiset linjat yhteiskunnan vähittäiselle uudistamiselle. Kommunistinen toiminta oli maassa kokonaan kiellettyä, ja vasemmistososialistien toimintaa porvarillinen viranomaiskatsoi tarkoin suurennuslasilla, se kun oli tuon ajan laillisuuden rajamailla.

Opetusministeri Niilo Liakka sanoi asian omalla tavallaan kesällä 1921 porvarillisen *Uuden Suomen* haastattelussa. Hän kertoi uutistietona muun muassa, että vapaan kansanvalistustyön määrärahoja

¹³⁰ Maalaisliiton näkökulmasta ks. Juhani Mylly: *Maalaisliitto 1918–1939. Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia 2*. Helsinki: Kirjayhtymä 1989, eri kohdin, esim. s 234–236; kokoomuksen näkökulmasta *Suomalaiskansallinen kokoomus. Kansallisen kokoomuspuolueen historia 1929–1944*. Kirj. Vesa Vares, Ari Uino. Helsinki: Edita 2007, eri kohdin, esim. 12–17.

¹³¹ Ks. keskustapolitiikan ajasta ja reformeista esim. Mauno Jääskeläinen: *Itsenäisyyden ajan eduskunta 1919–1938. Suomen kansanedustuslaitoksen historia VII*. Helsinki 1973 s 21–52; *Suomen historian pikkujättiläinen s 637–640 (Salokangas)*; *Vuosisatamme Suomi s 76–77 (Timo Soikkanen)*; *Suomen työväenliikkeen historia s 134–135*; ks. myös Pertti Haapala, Jarmo Peltola: *Elinkeinorakenne 1750–2000, teoksessa Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*. Toim. Pertti Haapala. Tampere: Vastapaino 2018, s 192–193.

oli korotettu. Lisäksi hän mainitsi, että erityisesti Työväen Sivistysliittoa piti tukea, sillä ”sosialidemokraatit ovat punakapinan jälkeen erottaneet poliittisen toiminnan varsinaisesta valistustoiminnasta”.¹³²

Luonnollisesti aivan oma erityisvaikutuksensa oli varmasti niissä läheisissä henkilösuhteissa, jotka vallitsivat liiton näkyvimmän hahmon, professori Väinö Voionmaan ja opetusministeri Niilo Liakan välillä. Sitä kautta, lisäksi sisäpoliittisesti kiintoisassa saumakohdassa, aikaansaatu valtiollisen tuen käynnistäminen pohjasi tietä jatkolle.

Samalla on kuitenkin syytä huomata, ettei maan hallitus suinkaan halunnut antaa avosylin ihan kaikkea sitä taloudellista tukea, mitä liitto anomuksissaan esitti. Eduskunnasta löytyi kuitenkin tukea yleiselle kansanvalistustyölle. Valtiovalta tuki luonnollisesti myös muiden järjestöjen toteuttamaa kansanvalistusta ja sivistystoimintaa. TSL ei ollut suinkaan ainoa tai poikkeus.

¹³² Lainausta Järvinen s 36-37.